

Tartu Universitet
Humanistiska och konstnärliga fakulteten
Institutionen för främmande språk och kulturer
Avdelningen för skandinavistik
Svenska språket och litteraturen

KAMPEN FÖR BEVARANDE: FÄRRE ÄN 50, RÄCKER VI?

Kartläggning av pitesamiskans ställning i Sverige
enligt UNESCO:s faktorer för utvärdering av hotade språk

Bacheloruppsats

Heilika Ventsel
Handledare: Eva Liina Asu-Garcia
Bihandledare: Joshua Wilbur

Tartu
2024

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	4
2. TEORI OCH BAKGRUND.....	6
2.1 Tidigare forskning.....	7
2.2 Statens inställning till de samiska språken i Sverige genom tiden.....	9
2.3 Det pitesamiska språket	11
3. METOD	14
3.1 Faktor 1 – Språköverföring mellan generationerna	16
3.2 Faktor 2 – Absolut antal talare	17
3.3 Faktor 3 – Antalet talare inom hela populationen	18
3.4 Faktor 4 – Befintliga språkdomäner.....	19
3.5 Faktor 5 – Språkanvändning i nya domäner	20
3.6 Faktor 6 – Material för språkundervisning och läs- och skrivkunnighet	21
3.7 Faktor 7 – Språkets status och lagliga skydd i samhället.....	22
3.8 Faktor 8 – Språkgemenskapens attityder till sitt eget språk.....	22
3.9 Faktor 9 - Mängd och kvalitet på dokumentationen	23
4. Faktoranalys och diskussion.....	25
4.1 Faktor 1 – Språköverföring mellan generationerna	25
4.2 Faktor 2 – Absolut antal talare	26
4.3 Faktor 3 – Antalet talare inom hela populationen	26
4.4 Faktor 4 – Språkanvändning i befintliga språkdomäner	27
4.5 Faktor 5 – Språkanvändning i nya domäner	28
4.6 Faktor 6 – Material för språkundervisning och läs- och skrivkunnighet.	31
4.7 Faktor 7 – Språkets status och lagliga skydd i samhället.....	32
4.8 Faktor 8 – Språkgemenskapets attityder till sitt eget språk.....	34
4.9 Faktor 9 – Mängd och kvalitet på dokumentationen.....	36
5. JÄMFÖRELSE MED SITUATIONEN FÖR 15 SEDAN.....	38
5.1 Utbildning och språkinläring	39
5.2 Officiella projekt och stöd.....	40
5.3 Litteratur och media.....	42
6. KONKLUSION.....	44
7. RESÜMEE	46

8. LITTERATURLISTA	48
BILAGA	52
KINNITUS TÖÖ ISESEISVALT KIRJUTAMISE KOHTA	57
LIHTLITSENTS LÕPUTÖÖ REPRODUTSEERIMISEKS JA ÜLDSUSELE KÄTTESAADAVAKS TEGEMISEKS.....	58

1. INLEDNING

Lingvister uppskattar att av 6000-7000 språk som talas i världen kommer 50-90 försvinna under det här seklet (Grenoble, 2011, s. 27). Därför har det blivit mycket aktuellt att försöka bevara små språk, och särskilt urfolkspråk. År 2007 antog UN och UNESCO¹ en deklARATION om urfolkets rättigheter (*Declaration of the Rights of Indigenous Peoples*) där det står att urfolk har en rätt att använda, utveckla och överföra sina språk – alltså, att tala ens modersmål är en mänsklig rättighet (Grenoble, 2011, s. 36).

Ett av de urfolken i Europa är samer och under de senaste åren har de samiska språken i Sverige fått mycket uppmärksamhet. Idag tillhör alla samiska språk i Sverige till de officiella minoritetsspråken och har mycket stark lagligt skydd. Trots att lagar skyddar ett minoritetsspråk i teorin, kan verkligheten vara annorlunda. Det är en av de orsakerna varför de samiska språken är fortfarande hotade och även inom den samiska språkgemenskapen kan situationen mellan olika samiska språk variera ganska mycket.

De samiska språken har blivit mycket aktuella, men det saknas fortfarande material och information gällande speciellt de minsta samiska språken. Det är svårt att hitta grundlig information för de enskilda samiska språken eftersom man ofta använder den övergripande termen *samiskan*, men ställningen av olika samiska språk i Sverige kan skilja sig mycket.

Den här uppsatsen bidrar till att åtgärda bristen på ingående forskning om ett av de samiska språken – pitesamiska. Information om pitesamiskan är begränsad och det som finns är oftast svårt att tolka på grund av användningen av det allmänna begreppet *samiska*. Målet är att skapa en så omfattande som möjligt beskrivning av pitesamiskans ställning i Sverige idag. Trots att Sverige är en multikulturell stat och det finns olika lagar där rätten till ens modersmål står i fokus, kunde man göra ännu mer för att skydda särskilt urfolksspråk. Med färre än 50 talare, är pitesamiskans situation kritisk.

¹ *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* eller *Förenta nationernas organisation för utbildning, vetenskap och kultur*.

Ett precist syfte med den här uppsatsen är att utvärdera pitesamiskans ställning i Sverige idag enligt UNESCO:s *Language Vitality and Endangerment scale* och se om det har skett några förändringar under de senaste 15 åren enligt Sametingets lägesrapporter.

Uppsatsen fokuserar på följande frågor:

- Enligt UNESCO:s *Language Vitality and Endangerment scale*, vilken är pitesamiskans ställning i Sverige idag?
- Vilka förändringar kan observeras jämfört med språkets ställning för 15 år sedan enligt Sametingets lägesrapporter?

Uppsatsen består av sex kapitel: teori och bakgrund (kapitel 2) där det beskrivs bakgrund till hotade språk och orsaken till att pitesamiskan idag är ett hotat språk; metod (kapitel 3) där det beskrivs UNESCO:s faktorer för utvärdering av hotade språk; faktoranalys och diskussion (kapitel 4) där pitesamiskans ställning kartläggs enligt dessa faktorer; jämförelse med situationen för 15 år sedan (kapitel 5) och till sist konklusion (kapitel 6).

2. TEORI OCH BAKGRUND

Utrotning av ett språk är inte något nytt och det finns flera orsaker till varför ett språk försvinner. Ett språk kan förändra på ett naturligt sätt under en längre tid tills det blir så annorlunda att det förvandlas till ett annat språk – det kallas för språkförändring (*language change*) (Grenoble, 2011, s. 27). En annan slags försvinnelse är språkförlust (*language loss*) som kan ske när hela språkgemenskapen förloras p.g.a. olika ytre orsaker som till exempel krig eller sjukdomar. Denna slags förlust är ovanlig (Grenoble, 2011, s. 32). Det är vanligare med en annan slags språkförlust – språkskifte (*language shift*) som betyder att en talare byter ens modersmål mot ett annat språk och det är just den typen av utrotning som är relevant för uppsatsen. Oftast är grunden till ett språkskifte att det finns ett annat språk (och en annan kultur) som är dominerande och därför mer användbart eller har det dominerande språket en högre prestige eftersom det har mer makt gällande politik, ekonomi och andra sociala aspekter. Språkskiftet kan vara mer frivilligt (en talare bestämmer för sig själv att använda det dominerande språket) eller kan ett språkskifte skapats genom lagar som för till att talarna är tvungna att byta sitt språk. Men även ett frivilligt språkskifte är i verkligheten inte helt frivilligt d.v.s. det är inte utan anledningar. Orsaken till ett ”frivilligt” språkskifte kan vara att användningen av minoritetsspråket blir ett hinder i samhället p.g.a. att talare av minoritetsspråk har mindre makt gällande politik, de har mindre tillgång till utbildning, jobb­möjligheter och moderna teknologier eftersom allt är anpassat till behov av det dominerande språket. Användning av minoritetsspråket anses vara ett hinder för social och ekonomisk utveckling och personer kan välja att tala det dominerande språket istället (Grenoble, 2011, s. 32–34).

Gällande pitesamiskan, är situationen en resultat av både ”frivilligt” och påtvingat språkskifte. Tvingat språkskifte först genom tidigare svensk kolonisation (t.ex. 1913 års reform som bestämde att undervisningen skulle ske på svenska (Henrysson, 1986, s. 15)) som idag är grunden till att svenskan i allmänhet dominerar i många områden och det är svårt eller omöjligt att tala pitesamiskan där. Det orsakar att användning av pitesamiska hindrar ens möjligheter i samhället och det kan leda till ett ”frivilligt” språkskifte.

För att utvärdera på vilken hotnivå ett språk är finns det flera aspekter som oftast delas i tre: språkgemenskapens (talarnas) karaktär (*the nature of the speaker base*), användningsdomäner

(*domains of use*), inre och yttre stöd för eller tryck mot språkanvändning (*internal and external support for or pressures against using the language*). År 2003 skapades det nio baskriterier/faktorer av UNESCO:s expertgrupp för att bedöma ett språks hotnivå (Grenoble, 2011, s. 38). Det finns också andra kriterier och metoder² för att bedöma ett språk, men UNESCO:s faktorer (ofta kallas också för kriterier) anses vara mest grundliga (Dwyer, 2012, s. 8–9). UNESCO:s faktorer verkar också vara de mest använda.

2.1 Tidigare forskning

Det finns flera analyser om pitesamiskans ställning som har analyserat pitesamiskans ställning enligt UNESCO:s faktorer.

Årliga lägesrapporter av Sametinget mellan 2010 och 2020 använde UNESCO:s faktorer för att utvärdera de samiska språkens ställning, men fokuset var inte på pitesamiskan och därför finns det väldigt lite eller ingen information alls om just pitesamiskan. Ibland är det omöjligt att veta vilken information gäller pitesamiskan eftersom det allmänna begreppet *samiskan* användas för att beskriva alla de samiska språken i Sverige som en enhet.

År 2011 publicerades en artikel av Valijärvi & Wilbur där undersökning baserades på UNESCO:s faktorer och intervjuar med åtta pitesamiska talare. Artikeln har blivit använt som källa för många andra undersökningar. Där används det alla faktorer för utvärderingen, men pitesamiskan placeras inte på en nivå för varje faktor. Sedan artikeln kom ut har det uppkommit flera framsteg gällande t.ex. teknologi, översättningar och utbildning och därför behövs det en uppdatering.

År 2019 höll Sveriges Sametinget ett språkseminarium för varje samiska språk i Sverige (*Språkseminarium för att kartlägga de samiska språkens behov*, 2019) och en rapport för pitesamiskan kom ut samma år. Målet var att kartlägga situationen och identifiera brister med hjälp av pitesamer. Det användes UNESCO:s faktorer, men språket blev inte värderat med de olika nivåerna. Dessutom var kartläggningen för flera faktorer mycket begränsad.

² *Graded Intergenerational Disruption Scale* (GIDS) av J. Fishman och *Extended GIDS* (EGIDS) av Lewis och Simons (Dwyer, 2012).

År 2023 publicerades en artikel av Sapir och målet med undersökningen var att ta reda på de samiska språkens situation i Sverige sedan de blev officiella minoritetsspråk. Sapir har placerat de fem samiska språken på nivåer enligt UNESCO:s faktorer, men han har för övrigt inte förklarat sina beslut eller har gjort det i bara viss utsträckning. Dessutom fokuserar han på *samiskan* som en enhet och därför är det svårt och oftast omöjligt att säga vad som gäller pitesamiskan.

UNESCO WAL (*The World Atlas of Endangered languages*) och Ethnologue har också samlat information om pitesamiskan, men det finns ytterst lite information och det som finns kan ifrågasättas. På UNESCO WAL under inlägget *pite saami* står det att antalet pitesami talare är mellan 10 och 99, men när det gäller ett språk som har så få talare som pitesamiskan, borde antalet som presenteras vara mer precist. Dessutom står det att pitesamiskan talas i bara Norge vilket är fel. Det finns också ett annat inlägg "*Pite Saami in Norway*" som har mycket mer information, men även där kan det finnas problem med t.ex. antal talare (det står att det finns 19 talare av pitesamiska i Norge, men enligt Sametinget finns det inga talare kvar i Norge (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 1) och enligt NRK finns det runt tre talare i Norge (Knutsen, 2024)). Dock är UNESCO WAL en betaversion så mer information kan läggas till i framtiden (*Pite Saami*, 2021). Gällande Ethnologue, står det under "*Pite Saami*" att pitesamiskan talas både i Norge och Sverige, men det står även på diagrammet att det inte finns några talare vilket verkar som en motsättning (Ebehard m.fl., 2024).

I tillägg finns det en studie från Norge som publicerades 2021 där Sametinget i Norge hade begärt professor Jon Todal att genomföra en undersökning om pitesamiskans ställning i Norge. Undersökningen är inte gjort följande UNESCO:s faktorer, men i studiet jämföras i viss sträckning pitesamiskans situation i Norge med språkets situation i Sverige och studien tar hänsyn till Sametingets språkseminarium i Luleå som ägde rum i Sverige 2019.

Min uppsats syftar till att komplettera de tidigare undersökningar genom att lägga till nivåplaceringar och förklaringar för att erbjuda en mer grundlig kartläggning av pitesamiskans situation i Sverige än den som har blivit gjort tidigare.

2.2 Statens inställning till de samiska språken i Sverige genom tiden

Att förstå varför de samiska språken har blivit utrotningshotade, måste man veta mer om deras historia. Statens inställning till dessa språk har direkt påverkat hur de samiska språken har utvecklats.

Skolsystemet för samiska barn gällande samiskan var ganska tillmötesgående under 1800-talet. Det fanns så kallade lappskolor i flera områden i Sverige där undervisningsspråket varierade mellan samiska, finska och svenska beroende av området. Men gradvis ville staten att undervisningsspråket skulle bara vara svenska (Henrysson, 1986, s. 15). Redan år 1877 blev det bestämt av riksdagen att möjligtvis (*Samiska i skolan*, u.å.), borde undervisningen ske på svenska vilket skedde med 1913 års reform (Henrysson, 1986, s. 15). Samma år, under reformen (kallas för kåtaskolreform), infördes så kallade nomadskolor för samebarn som tillhörde till nomadlivet. Dessa skolor var delade i två: vandrare som flyttades följande renskötarfamiljer under sommaren, och fasta skolor som användes under vintern (Henrysson, 1993, s. 3). Men även om dessa skolor var avsedda för samebarn och målet var att behålla dessa barn i deras ”naturliga” sfären, var undervisningsspråket enligt reformen svenska.

Häriifrån kan en uppdelning mellan samerna observeras där samerna blev delad i två – de ”riktiga” renskötande samer och de andra. Detta fenomen kan förklaras med två orsaker. För det första har idén av ”de riktiga samer” rötter i darwinismen – dessa samer ansågs vara bäst passad för livsstilen och renskötseln var ”naturlig” för dem. Att ta ett samebarn ut av hens ”naturliga” ställning ansågs vara farligt för barnets trivsel eftersom de renskötande samerna ansågs ha brist på nödvändiga egenskaper för att göra något annat än renskötsel och att leva nomadiskt – de kunde inte assimileras till samhället och måste isoleras. Den andra orsaken var att staten på det sättet fick nytta av fjällområden genom renskötseln. Samtidigt, blev de andra samerna som inte sysslade med renskötseln och var inte ”riktiga” samer tvungna att assimilera sig. Samebarnen tvingades till internatskolor eller den svenska folkskolan och de avvandes från nomadlivet helt och hållet. Bara de samerna som var kopplade till renskötseln var *de jure* samer. Den här isolationen av renskötande samer kallas också för ”lapp ska vara lapp – politiken” (Kortekangas, 2023, s. 30, 34; *Utbildning för samiska barn*, u.å.; Weinstock, 2013, s. 414–415).

I båda fall var samebarnen tvungna att använda svenska istället för samiska. Samiskan var inte tillåten i skolor och det ledde naturligtvis till att de som hade gått i dessa skolor inte talade samiska med sina barn p.g.a. sina negativa erfarenheter och många föräldrar valde att inte överföra sitt språk (*D. Det samiska språket*, u.å.).

Samiska som ett skolämne introducerades 1962 och var obligatorisk men även då var det bara två timmar i veckan. Samma år blev nomadskolor frivilliga. Idag har alla samebarn rätt till modersmålsundervisning d.v.s. undervisning i samiskan (*Samiska i skolan*, u.å.).

Den andra aspekten som påverkade de samiska språken i Sverige var tvångsflyttningar. Samerna hade haft rätt till sin mark för många år där de kunde jaga, fiska, leva och syssla med renskötseln, men gradvis förlorade samerna sin rätt till marken i dessa områden på grund av svenska nybyggare som kom norrut och som 1789 fick rätt till delar av marken istället för samerna. Det var ett försök av staten att få mer makt över dessa områden. Dessutom på 1700-talet kunde samerna inte leva utanför det Lappländska området och de som bodde i söder blev tvungna att lämna hem och flytta norrut (*The Sami - An indigenous people*, u.å.). År 1928 blev samernas rätt till marken delad med staten enligt den nya renbeteslagen (*The Sami - An indigenous people*, u.å.). Under 1920- och 1930-talen blev nordsamer tvungna att flytta söderut och sammanlagt 279 personer flyttade. De förflyttades till sydligare områden i Norrbottens län som Jokkmokk, Gällivare och Arjeplog. Orsaken till det var att enligt 1919 års renbeteskonventionen blev flera stora områden i Norge som samerna från Sverige använde till renskötseln stängt för dem. Tvångsflyttningarna presenterades som en lösning till problemet av den svenska staten så de samerna från norrifrån kunde syssla med renskötseln i söder (d.v.s. på pitesamiskt område). Konsekvenserna var att det blev konflikter mellan de olika samerna, deras språk och vanor av renskötseln (*Bággojohtin – tvångsflyttningarna*, u.å.). Som följd av dessa tvångsflyttningar påverkades vissa samiska språk mer än de andra som blev mer dominerande i området.

Början av 2000-talet var en mycket viktig period för de samiska språken. År 2000 blev det tillåtet att använda samiska i den offentliga sfären (med myndigheterna, inom dagis och äldreomsorg) och år 2010 blev samiska ett av de fem minoritetsspråken i Sverige enligt minoritetslagen (lagen skapades 2009, men har gällt i Sverige sedan början av 2010 (*Minoritetslagen*, 2024)). Det betydde att samiskan blev skyddad och samerna hade rätt till att lära sig och använda sitt språk och behålla sin kultur i Sverige (*The Sami - An indigenous people*, u.å.).

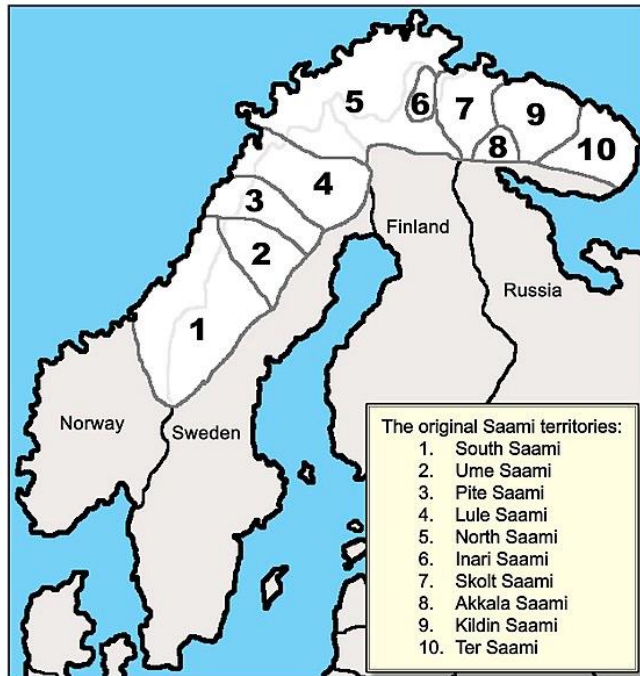
2.3 Det pitesamiska språket

De samiska språken tillhör den uraliska språkfamiljen (mer specifikt den finsk-ugriska grenen). För ungefär 3000 år sedan utvecklades ur-samiska från det samiska-finska urspråket. På den tiden anses språket vara enhetlig och uppdelningen i olika dialekter i samiskan började ske ungefär runt 800-talet f.Kr. (*Ett språk med djupa rötter*, u.å.).

Enligt Ethnologue finns det nio levande samiska språk idag: nordsamiska, sydsamiska, umesamiska, pitesamiska, lulesamiska, enaresamiska, skoltsamiska, kildinsamiska och tersamiska.³ ISOF (Institutet för språk och folkminnen) listar de samma nio språk (*De samiska språken*, 2024). I figur 1 finns det tio samiska språkområden. Anledningen till det är att i tillägg till de nio levande språk ingår det ibland också akkalasamiska eftersom i några källor (speciellt äldre) anses akkalasamiska ha talare (t.ex. Sammallahti (1998) s.1 och Lasko (2017)). Det finns också två ytterligare språk, kainusamiska och kemisamiska, som idag anses vara utdöda (Lasko, 2017).

Fem av de samiska språken talas i Sverige: nordsamiska, lulesamiska, umesamiska, sydsamiska och pitesamiska. De flesta talar nordsamiska (ungefär 5000-6000 personer), lulesamiska och sydsamiska talas av ungefär 500 personer och umesamiska och pitesamiska har bara ytterst få talare (ofta blir antalet inte alls nämnt) (*Samiska är flera språk*, u.å.).

³ Nordsamiska talas i Norge, Sverige och Finland, sydsamiska, pitesamiska och lulesamiska i Norge och Sverige, umesamiska i Sverige, enaresamiska i Finland, skoltsamiska i Finland och Ryssland, kildinsamiska och tersamiska i Ryssland (Ebehard m.fl., 2024).

Figur 1 En karta över de tio samiska språkområdena. Joshua Wilbur från Wikimedia Commons. Hämtad 20.05.2024 från <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:SaamiLanguageMap.jpg>

Pitesamiskan tillhör de fem nationella minoritetsspråken i Sverige (finska, jiddisch, Meänkieli, romska och samiska) vilket betyder att den har lagligt skydd. Teoretiskt sätt har den en hög status i samhället (*Språklagen*, u.å.), men det är oftast inte så i praktiken. Enligt UNESCO anses pitesamiskan vara kritiskt hotad (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 1)

Enligt Sametinget finns det 40–50 talare av pitesamiska och de bor alla i Sverige. Förut talades pitesamiska också i Norge, men enligt Sametinget finns det inga talare kvar i Norge idag (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 1). Den 9:de maj 2024 publicerades det dock en artikel på NRK där det står att det faktiskt finns runt tre pitesamiska talare också i Norge (åtminstone två har flyttat dit från Sverige) (Knutsen, 2024). Pitesamiska har talats och talas mest i Arjeplogs kommun i Sverige (ibland kallas pitesamiska för arjeplogsamiska). Tidigare ansågs pitesamiska vara en variant av lulesamiska, men vissa olikheter tyder på att dessa två språk är för olika för att vara varianter av ett och samma språk (*Pitesamiska*, 2024).

Att vara kritiskt hotad enligt UNESCO:s faktorer, betyder att språket inte används i vardagssituationer och att språket överförs inte till barn. De yngsta talarna av språket är mor- och

farföräldragenerationen och även de minns ofta bara en liten del av språket (UNESCO, 2003, s. 8). Språket används framförallt i samband med renskötsel eller ibland hemma. Föräldrarna har bristande språkkunskaper och har det svårt att överföra språket till sina barn och det finns bara få barn som lär sig pitesamiska i skolan idag (Kartläggning pitesamiska, 2019).

3. METOD

I denna uppsats analyseras pitesamiskan enligt UNESCO:s faktorer för utvärdering av hotade språk. Orsaken till användning av just UNESCO:s faktorer för denna uppsats är att de verkar vara mest använda vid analys av ett språks ställning och anses vara mest grundliga. Det finns nio faktorer som används för utvärderingen. Varje faktor beskrivs och förklaras under respektive subkapitel i metoddelen. I analysdelen används samma faktorer för att analysera pitesamiskans ställning. Vid varje faktor (förutom faktor 2) används det ett nivåsystem bestående av 6 nivåer som går från 0 till 5 (ju högre nivå desto säkrare ställning har språket i samhället). Relevant information om pitesamiskan samlas under varje faktor och bedömningen om vilken hotnivå pitesamiskan tillhör görs enligt den sammanställda informationen.

En begränsning av den här uppsatsen är att den saknar en undersökning på plats vilket annars är ett av de kriterierna som UNESCO anger är viktigt för en grundlig undersökning av språkanvändning (Dwyer, 2012, s. 8). Det var inte möjligt att göra en resa till Sverige och därför har den relevanta informationen hämtats från sekundära källor. Informationen samlades mest från olika material från Sametinget och i tillägg har jag intervjuat en språkaktivist (som hädanefter kallas för 'informanten'). Intervjun med hen var skriftlig och gjordes genom Google Forms där hen kunde fritt svara på 19 frågor gällande pitesamiskans situation i Sverige. Frågor samt hens svar finns i bilagan. Baserad mest på Sametingets årliga Lägesrapporter om de samiska språken i Sverige jämförs pitesamiskans ställning idag med situationen för omkring 15 år sedan.

Om man pratar om utvärdering av ett hotat språk är den skalan som man oftast stöter på i Tabell 1. Den skalan är baserad på faktor 1, men ser mycket enklare ut. Den kan anses vara en sorts övergripande skala.

GRAD AV HOT	NIVÅ
Säkert	5
(Säkert men hotat)	(5-)
Osäkert	4
Definitivt hotat	3
Allvarligt hotat	2
Kritiskt	1
Utdött	0

Tabell 1 Graderingssystem för utvärdering av ett hotat språk (Moseley & Nicolas, 2010, s. 11–12)

Ett språk anses vara hotat om det placeras på en nivå under 5 (eller 5-) (Moseley & Nicolas, 2010, s. 11-12).

De nio faktorer delas i tre: sex faktorer för att utvärdera ett språks vitalitet; två för att utvärdera attityd till språket av staten och språkgemenskapen själv; en för att utvärdera dokumentationen tillstånd (UNESCO, 2003). Tabell 2 nedan visar alla de nio faktorerna.

UTVÄRDERING AV ETT SPRÅKS VITALITET	UTVÄRDERING AV ATTITYD TILL SPRÅKET	DOKUMENTATIONENS TILLSTÅND
Faktor 1 – Språköverföring mellan generationerna	Faktor 7 – Språkets status och lagliga skydd i samhället	Faktor 9 – Mängd och kvalitet på dokumentationen
Faktor 2 – Absolut antal talare	Faktor 8 – Språkgemenskapets attityder till sitt eget språk	
Faktor 3 – Antalet talare inom hela populationen		
Faktor 4 – Språkanvändning i befintliga språkdomäner		
Faktor 5 – Språkanvändning i nya domäner		
Faktor 6 – Material för språkundervisning och läs- och skrivkunighet.		

Tabell 2 UNESCO:s nio faktorer enligt deras typer (UNESCO, 2003)

Det är viktigt att nämna att nivån 0 eller 'utdött' inte alltid betyder att ett språk inte längre talas idag. Tidigare versioner av "Atlas of the World's Languages in Danger" använder begreppet 'utdött' för att beskriva en situation där det finns inga modersmålstalare kvar. Ibland har några av dessa 'utdöda' språken återupplivats med hjälp av andraspråkstalare (Moseley & Nicolas, 2010, s. 12). Dessutom måste det påpekas att för att utvärdera ett språks ställning, räcker det inte att använda bara en av dessa faktorer. Ett språk som kan vara på en mycket hög nivå enligt en faktor kan vara på en mycket låg nivå enligt en annan faktor. Därför är det viktigt att analysera språket enligt flera faktorer (ju flera, desto bättre) för att få en mer grundlig bild av språkets situation (UNESCO, 2003, s. 7).

3.1 Faktor 1 – Språköverföring mellan generationerna

Den första faktorn som används för att utvärdera ett språks ställning är språköverföring mellan generationerna. Det betyder att man undersöker vilka generationer som talar språket och om språket överförs från föräldragenerationen till nästa generation (UNESCO, 2003, s. 7–8). Som sagt är den övergripande skalan som finns i Tabell 1 baserad på faktor 1. Varje tabell har skapats enligt UNESCO (2003) och översättningarna till svenska av graderna av hot och beskrivningarna är från Sapir (2021) med några förändringar som jag har gjort.

GRAD AV HOT	NIVÅ	BESKRIVNING
Säkert	5	Språket används av alla åldrar, från barn och uppåt.
Osäkert	4	Språket används av vissa barn i alla domäner. Det används av alla barn i begränsad utsträckning i alla domäner.
Definitivt hotat	3	Språket används mest av föräldragenerationen och uppåt.
Allvarligt hotat	2	Språket används mest av mor- och farföräldrarnas generation och uppåt.
Kritiskt	1	Språket används av mycket få talare, mest från föräldrarnas mor- och farföräldrarnas generation
Utdött	0	Talare saknas.

Tabell 3 Faktor 1 - språköverföring mellan generationerna

Som står i Tabell 1, inkluderas nivån 5- ("säkert men hotat") ibland i den generella skalan, men den visas oftast inte för faktor 1 även om de kriterierna är tekniskt lika. Skillnad mellan nivån 5 och 5- är närvaron av ett annat språk. Under nivån 5 finns det inget hot från ett annat språk medan under nivån 5- kan det observeras flerspråkighet där det dominerande språket tar över vissa viktiga kommunikationsområden. Likväl är det viktigt att nämna att flerspråkighet i sig inte är ett hot (UNESCO, 2003, s. 7) och det kan vara orsaken till varför nivån 5- inte används i stor utsträckning och inte finns med i faktor 1.

Enligt dessa nivåer i faktor 1 kan man observera språkbruk och språköverföring av olika slags. Enligt nivå 5 (och 5-) är talare modersmålstalare, men under nivå 4 får vi se den första generationen av språkgemenskapsmedlemmar som inte längre talar språket som modersmål. Under nivå 3 överförs språket inte längre till barn som modersmål, men de kan fortfarande förstå språket när föräldrarna pratar. Under nivå 2 blir det bara mor- och farföräldrarnas generation och uppåt som kan tala språket, föräldragenerationen kan fortfarande förstå språket, men talar det oftast inte med sina barn. Under nivå 1 har språket ytterst få talare, som oftast tillhör bara föräldrarnas mor- och farföräldrars generation och även de kan inte alltid komma ihåg språket i dess helhet (UNESCO, 2003, s. 7–8).

3.2 Faktor 2 – Absolut antal talare

UNESCO ger ingen skala för att bedöma ett språks ställning genom absolut antal talare. Orsaken till det är att absolut antal talare inte ger oss tillräckligt med information om ett språks ställning och därför är det bättre att titta på antalet talare inom populationen (som görs under faktor 3) så att vi får något att jämföra med. Dock, påpekas det av UNESCO att mindre språkgemenskaper alltid är mer hotade eftersom de är mer känsliga för yttre aspekter som krig, sjukdomar o.s.v. Dessutom finns det risk för att en mindre språkgemenskap blir assimilerad till en större språkgemenskap (UNESCO, 2003, s. 8–9).

Ett annat problem är att bedöma vem som är en talare, speciellt gällande hotade språk. Hotade språk kan ha flera olika typer av talare som inte finns inom säkra språk. Det anses vara sju

övergripliga typer av talare: *fluent speakers*, *semi-speakers*, *terminal speakers*, *rememberers*, *ghost speakers*, *neo-speakers*, *last speakers* ⁴(Austin & Sallabank, 2011, s. 49–52).

3.3 Faktor 3 – Antalet talare inom hela populationen

Som sagt, ger absolut antal talare oss inte tillräckligt med information för att bestämma ett språks vitalitet. Antalet talare inom populationen där användning av språket kan förväntas ger oss dock en mycket bättre bild om språkets ställning. Med begreppet population menas det etniska, religiösa, regionala eller nationella grupper (UNESCO, 2003, s. 9). Tabell 4 visar hur antalet talare inom populationen påverkar språkets ställning.

GRAD AV HOT	NIVÅ	BESKRIVNING
Säkert	5	Alla talar språket.
Osäkert	4	Nästan alla talar språket.
Definitivt hotat	3	En majoritet talar språket.
Allvarligt hotat	2	En minoritet talar språket.
Kritiskt	1	Mycket få talar språket.
Utdött	0	Ingen talar språket

Tabell 4 Faktor 3 – Antalet talare inom hela populationen

Antalet talare inom hela populationen kan ge oss en inblick i språkets prestige och användning. Mindre användning av språket i kontexten av den här uppsatsen kan bero på att det finns skam över att tala, brist på överföring av språket till nästa generation eller att de som talar inte kan språket tillräckligt för att använda det i vardagssituationer.

⁴ *Fluent speaker* – de som pratar flytande och har (eller hade) andra som de använder språket med; *semi-speaker* – talare som kan förstå språket, men har problem med producera (tala eller skriva) själv och har inte haft andra att tala med; *terminal speakers* – de som har passiva kunskaper i språket, men är mycket svaga att producera språket själva; *rememberers* – de kan också tillhöra till *semi-speakers* och *terminal speakers* och de har oftast blivit tvungna att dölja deras kunskaper av språket och har begränsad kunskaper; *ghost speakers* – de som förnekar deras kunskaper gällande språket även om de har en slags kompetens, det orsakas ofta av negativa attityder mot sitt språk; *neo-speakers* – de som lär sig språket för att revitalisera det; *last speakers* – det är en mer social roll och har inga kriterier för språkkunnighet (Gribevald & Bert, 2011, s. 49–52)

3.4 Faktor 4 – Befintliga språkdomäner

Faktor 4 fokuserar på språkanvändning i olika situationer och områden. Ju i flera fält språket används desto större är chansen att språket också överförs. Begreppet ”befintliga språkdomäner” innebär här domäner som det officiella området (kommunikation med myndigheterna), offentliga domäner (skolor, affärer, religiösa områden) och hemmet (UNESCO, 2003, s. 9–10). Tabell 5 visar i vilken utsträckning ett språk används i olika befintliga domäner.

GRAD AV HOT	NIVÅ	BESKRIVNING
Universell användning	5	Språket används i alla domäner och för alla funktioner
Flerspråkig likvärdighet	4	Två eller flera språk kan användas i de flesta sociala domäner och för de flesta funktioner
Krympande domäner	3	Språket finns i hemmadomäner och för många funktioner, men det dominerande språket börjar ta plats även där.
Begränsade eller formella domäner	2	Språket används inom begränsade sociala domäner och för flera funktioner.
Mycket begränsade domäner	1	Språket används inom mycket begränsade sociala domäner och för flera funktioner.
Utdött	0	Språket används inte i någon domän eller för någon funktion.

Tabell 5 Faktor 4 - Befintliga språkdomäner

Under nivå 5 talas språket i alla områden och används för all slags kommunikation. Under nivå 4 blir oftast det dominerande språket det primära språket i de flesta officiella domäner som hos myndigheterna, och i utbildning. Användning av minoritetsspråk blir begränsad till hemmet och andra mer informella domäner och vi får observera diglossi inom språkgemenskapen d.v.s. när två olika språk används i olika situationer i ett samhälle (UNESCO, 2003, s. 9).

Under nivå 3 blir användningen av minoritetsspråket ännu mer begränsad, föräldrarna börjar använda det dominerande språket hemma och som resultat blir barnen oftast så kallade *semi-speakers* vilket betyder att de har passiv förståelse av språket eller inte kan prata flytande medan föräldrarna och mor- och farföräldrarna fortsätter att använda språket utan svårigheter (UNESCO, 2003, s. 10).

Under nivå 2 och 1 används språket bara i några få domäner och det är oftast bara de äldre som talar språket. Under nivå 2 kan språket användas i privata domäner (som hemmet, festivaler och hos andra som tillhör till språkgemenskapen) och också i mycket formella domäner som administration och ritualer. Språkgemenskapen kan ha många personer som förstår språket, men talar inte medan under nivå 1 talas språket oftast bara av några få individer och det finns flera som bara minns delar av språket. Språket används bara för speciella händelser som ceremonier (UNESCO, 2003, s. 10).

3.5 Faktor 5 – Språkanvändning i nya domäner

Faktor 5 beskriver hur eller om ett språk kan utvecklas i takt med de nya domänerna och i gengäld ändra sig. Om ett språk inte längre kan utvecklas blir det gradvis oanvändbart och därför irrelevant i dessa nya domäner (som t.ex. teknologi, forskning) och ett annat språk som är bättre anpassat tar över (oftast det dominerande språket). Även om de redan befintliga domänerna där minoritetsspråket används kanske inte försvinner, blir det dominerande språket mer relevant och användningen av minoritetsspråket mer och mer begränsad till det blir irrelevant i det moderna samhället (UNESCO, 2003, s. 11). Nya domäner innehåller t.ex. skola, nya arbetsområden och media (som tv eller sociala medier) (Dwyer, 2012, s. 5). Tabell 6 visar hur antalet av nya domäner där språket används påverkar språkets ställning.

GRAD AV HOT	NIVÅ	BESKRIVNING
Dynamisk	5	Språket används i alla nya domäner.
Robust/aktivt	4	Språket används i de flesta nya domäner.
Påverkbart	3	Språket används i många nya domäner.
Hanterande	2	Språket används i vissa nya domäner
Minimalt	1	Språket används bara i några få nya domäner.
Inaktivt	0	Språket används inte i någon ny domän.

Tabell 6 Faktor 5 - Språkanvändning i nya domäner

För att analysera ett språk enligt den här faktorn behöver man i tillägg ta hänsyn till flera andra aspekter. Även om minoritetsspråket används i nya fält, är det också viktigt att titta på hur mycket

eller hur det används. T.ex. om det finns två språk som används i förskolan – båda språk används i detta fält, men det dominerande språket används som vardagsspråk och lärospråk medan minoritetsspråket lärs ut till barn bara ett par gånger i veckan. Det visar att även om minoritetsspråket också används i domänen (och det verkar som om språket borde vara på en högre nivå), används det mycket mer sällan och har därför en mycket lägre position än det dominerande språket (UNESCO, 2003, s. 11–12).

3.6 Faktor 6 – Material för språkundervisning och läs- och skrivkunnighet

Under faktor 6 kartläggs nivå av läs- och skrivkunnighet och befintliga material för språkundervisning, samt existensen av ortografi. Trots att det finns språkgemenskaper där ortografin inte anses vara viktig och språket används bara muntligt, har UNESCO kommit fram till att ortografi och läskunnighet har en mycket viktig plats gällande social och ekonomisk utveckling och att undervisning på språket är absolut nödvändig. Därför är det också viktigt att ha skriftligt material för alla åldrar och språknivåer (UNESCO, 2003, s. 12). Tabell 7 visar hur antalet skriftligt material påverkar ett språks ställning.

NIVÅ	BESKRIVNING
5	Det finns en etablerad ortografi, läskunnighetstradition med grammatik, ordböcker, texter, litteratur och vardagliga medier. Språket används skriftligt i administration och utbildning.
4	Det finns skriftligt material, och i skolan lär sig barn att läsa och skriva på språket. Språket används inte skriftligt i administrationen.
3	Det finns skriftligt material och barn kan komma i kontakt med sådant i skolan. Läs- och skrivkunnighet uppmuntras inte genom tryckta medier.
2	Det finns skriftligt material, men de är bara användbara för vissa medlemmar i samhället och för andra kan de ha en symbolisk betydelse. Att lära sig läsa och skriva på språket är inte en del av undervisningen i skolan.
1	En praktisk ortografi är känd för samhället och viss produktion av skriftligt material sker.
0	Ingen ortografi är tillgänglig för samhället.

Tabell 7 Faktor 6 – Material för språkundervisning och läs- och skrivkunnighet

3.7 Faktor 7 – Språkets status och lagliga skydd i samhället

Under faktor 7 analyseras språket på en statlig nivå. Språkpolitik runt minoritetsspråk kartläggs (UNESCO, 2003, s. 13).

GRAD AV HOT	NIVÅ	BESKRIVNING
Likvärdigt stöd	5	Alla språk är skyddade.
Differentierat stöd	4	Minoritetsspråk skyddas främst som språk för de privata domänerna. Användningen av språken är prestigefylld.
Passiv assimilering	3	Det finns inga lagar för minoritetsspråk; det dominerande språket råder i det offentliga.
Aktiv assimilering	2	Staten uppmuntrar till assimilering till det dominerande språket. Det finns inget skydd för minoritetsspråk.
Tvingad assimilering	1	Det dominerande språket är det enda officiella språket, medan icke-dominerande språk varken är erkända eller skyddade.
Förbud	0	Minoritetsspråk är förbjudna.

Tabell 8 Faktor 7 – Språkets status och lagliga skydd i samhället

Som visas i Tabell 8, kan nivåer under den här faktorn delas i två – nivåer 3, 4 och 5 innehåller antingen statens stöd för eller likgiltighet mot ett minoritetsspråk medan nivåer 0, 1 och 2 visar en tydlig motvilja mot minoritetsspråket. Assimilering till det dominerande språket under nivå 2 görs ofta genom undervisning där lärospråket är det dominerande språket och användning av minoritetsspråket uppmuntras inte. Likväl finns det ingen språkpolitik som säger att minoritetsspråket är på något sätt förbjudet. Under nivåer 1 och 0 kan man observera tydlig språkpolitik mot minoritetsspråket. Men även under nivå 0 kan språket fortsatt talas i privata domäner som t.ex. hemma hos familjen (UNESCO, 2003, s. 13–14).

3.8 Faktor 8 – Språkgemenskapens attityder till sitt eget språk

Språkgemenskapsmedlemmar kan ha mycket olika attityder till sitt språk. De kan vara positiva, se språket som nödvändigt för deras identitet och därför har de en vilja att bevara och återge sitt språk. Attityder kan också vara negativa där språket ses som något skamfullt eller det är mer användbart

att tala det dominerande språket så minoritetsspråket blir ett besvär (UNESCO, 2003, s. 14). Tabell 9 visar olika sorts attityder och dess koppling till språkets ställning.

NIVÅ	BESKRIVNING
5	Alla språkgemenskapsmedlemmar värdesätter sitt språk och vill se det främjas.
4	De flesta medlemmar stöder språkbevarande.
3	Många medlemmar stöder språkbevarande; andra är likgiltiga eller kan till och med stödja språkförlust.
2	Vissa medlemmar stöder språkbevarande; andra är likgiltiga eller kan till och med stötta språkförlust.
1	Endast ett fåtal medlemmar stöder språkbevarande; andra är likgiltiga eller kan till och med stödja språkförlust.
0	Ingen bryr sig om språket förloras; alla föredrar att använda det dominerande språket.

Tabell 9 Faktor 8 – Språkgemenskapets attityder till sitt eget språk

3.9 Faktor 9 - Mängd och kvalitet på dokumentationen

Under faktor 9 kartläggs den existerande dokumentationen inom språket. Det mest viktiga anses vara skriftliga material vilket inkluderar grammatiker, ordböcker och även antecknade video- och audioinspelningar. Kartläggningar som dessa är viktiga för att t.ex. skapa och formulera forskningsprojekt (UNESCO, 2003, s. 16–17). Tabell 10 visar hur mängd och kvalitet på dokumentationen påverkar ett språks ställning.

GRAD AV HOT	NIVÅ	BESKRIVNING
Ypperlig	5	Det finns omfattande grammatiker, ordböcker och texter; konstant flöde av nytt språkmaterial. Det finns mycket med kommenterade ljud- och videospelningar av hög kvalitet.
God	4	Det finns en bra grammatik och ett antal adekvata grammatiker, ordböcker, texter, litteratur och ibland uppdaterad vardagsmedia; adekvata kommenterade ljud- och videospelningar av hög kvalitet.
Skälig	3	Det kan finnas en tillräcklig grammatik eller tillräcklig mängd grammatiker, ordböcker och texter, men inga vardagliga medier; ljud- och videospelningar kan finnas i olika kvalitet eller grad av anteckning.
Allvarligt hotat	2	Det finns några grammatiska skisser, ordlistor och texter som är användbara för begränsad språklig forskning men med otillräckligt omfång. Ljud- och videospelningar kan finnas i varierande kvalitet, med eller utan anteckningar
Ofullständig	1	Det finns endast några få grammatiska skisser, korta ordlistor och fragmentariska texter. Ljud- och videospelningar finns inte, är av oanvändbar kvalitet eller är helt okommenterade.
Otillräcklig	0	Material finns inte.

Tabell 10 Faktor 9 - Mängd och kvalitet på dokumentationen

4. Faktoranalys och diskussion

I det här kapitlet kommer pitesamiskan att utvärderas enligt de ovanbeskrivna nio UNCESCO faktorerna. Varje faktoranalys består först av översikten av insamlad information och därefter placeras pitesamiskan på en nivå beroende av vilka kriterier pitesamiskan uppfylls.

4.1 Faktor 1 – Språköverföring mellan generationerna

Pitesamiskan anses vara kritiskt hotat enligt UNESCO och står på nivå 1 under faktor 1 (Tabell 3). Enligt Sametingets rapport har föräldrarna svaga språkkunskaper p.g.a. att deras föräldrar inte har överfört språket till dem och nu har föräldrarna i sin tur det svårt att överföra språket till sina barn. Dessutom är många pitesamiska talare gifta med icke-samer som kan leda till att det blir svenska eller något annat språk som överförs till barn istället för pitesamiskan (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 1). Diskussion om äktenskap tas också upp i Valijärvi & Wilbur (2011) där en informant säger att om en talare av pitesamiska gifter sig med en icke-same då börjar den pitesamiska talaren prata hans partners språk. Angående överföring säger några andra informanter att föräldrarna målmedvetet inte överförde språket till sina barn för att skydda dem från diskriminering i det svenska samhället. En del talade inte ens om för sina barn att de är samer (Valijärvi & Wilbur, 2011, s. 308-309). Trots detta står det i Sametingets rapport att det finns några mor- och farföräldrar som talar pitesamiskan med sina barnbarn (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 2).

I Valijärvi & Wilbur (2011) genomfördes intervjuer med åtta pitesamisktalande personer – två av dem var runt 30-års ålder och de hade inte pitesamiska som modersmål medan de andra sex var alla över 50-års ålder, hade lärt sig språket av familjen och talade pitesamiska innan de började skolan (Valijärvi & Wilbur, 2011, s. 298). Trots att antalet personer inte räcker för att beskriva hela språkgemenskapen, kan man se en trend här som stämmer med det som blev sagt ovanför – modersmålstalare tillhör till den äldre generationen medan de yngre eller föräldragenerationen har pitesamiska som andraspråk eller oftast inte kan språket alls.

Det är omöjligt för mig att säga exakt till vilken grad språket överförs, men det är ganska klart att för det mesta tillhör de yngsta talarna mor- och farföräldragenerationen. UNESCO själv har placerat pitesamiskan på nivå 1 och Sametinget håller med så jag har ingen grund till att tvivla på deras bedömning. I Sapirs artikel står pitesamiskan också på nivå 1 (Sapir, 2021, s. 82). Därför placerar jag också pitesamiskan på nivå 1. Även om det finns talare som är yngre än föräldrarnas mor- och farföräldragenerationen, har föräldrarna oftast inte tillräckliga språkkunskaper för att överföra språket till sina barn eller gör de det bristfälligt.

4.2 Faktor 2 – Absolut antal talare

Antalet pitesamiska talare i Sverige står mellan 30–50 personer beroende av källan⁵. I denna uppsats använder jag antalet 40-50 eftersom detta nummer kommer från Sametinget och jag anser att den källan är pålitlig. Det är en mycket liten grupp av talare så man kan säga att gruppen är sårbar. Av dessa talare har inte alla pitesamiska som modersmål och inte alla talar flytande pitesamiska, men alla modersmålstalare talar flytande svenska (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 2–3). Det är omöjligt att säga vilka typer av talare (d.v.s. på vilken gran man kan språket) det finns inom språkgemenskapen eftersom det fattas information om detta.

När man räknar antalet talare tycker informanten som jag intervjuade att det inte är viktigt att vara modersmålstalare, men hen påpekar att modersmålstalare har en annan status eftersom de har större kompetens och kan vägleda andra.

4.3 Faktor 3 – Antalet talare inom hela populationen

Jag anser den pitesamiska populationen själv vara mest relevant här eftersom större användning av språket inom den etniska populationen kan betyda att språket har högre prestige. Dessvärre är det omöjligt att säga hur många etniska pitesamer det finns exakt i Sverige (eller i Sverige och Norge tillsammans) eftersom folkräkning på etnisk grund har inte gjorts i Sverige och siffrorna som ges är bara uppskattningar. Även dessa uppskattade siffror skiljer oftast inte på olika grupper

⁵ 40-50 talare enligt sametinget (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 1), 30-40 enligt Sveriges Radio (Kejonen, 2015) och 30 enligt Valijärvi & Wilbur 2011 (s.299).

av samer, utan beskriver alla samer i Sverige som en enhet (d.v.s. nord-, syd-, ume-, lule- och pitesamer tillsammans).

Det som gör kartläggningen i detta område ännu svårare är faktum att några samer kanske inte vet att de har samiska rötter eller de vill inte avslöja det (*Samerna i Sverige*, 2024). Trots detta finns det några siffror från den norska sidan där det sägs att det finns omkring 2000 etniska pitesamer jämfört med 30 talare i allmänhet (Theil & Duolljá, 2023). Även om jag har bestämt i uppsatsen att använda antalet 40-50 är det klart att det finns mycket få talare jämfört med antalet etniska pitesamer i allmänhet. Resultatet blir då att bara 2% - 2,5% av personer i den etniska gruppen egentligen kan pitesamiska på någon nivå. Sametinget har också jämfört antalet talare med den totala befolkningen i Arjeplog år 2015 där de flesta pitesamiska talarna bor (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 3). Idag finns det runt 2609 invånare i Arjeplogs kommun (*Informationspanel - Folkmängd och befolkningsförändringar 2023*, u.å.) som betyder att procenten talare av pitesamiska i befolkningen är mellan 1,5% - 1,9% och det visar att de är säkert i underläge. Procenten av pitesamiska talare i kommunen kan även vara lägre eftersom inte alla pitesamiska talare bor i Arjeplog (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 3) Utifrån dessa siffror kan pitesamiskan utvärderas vara på nivå 1 under faktor 3 eftersom mycket få talar språket i området och inom den etniska pitesami gruppen. Sapir har också placerat pitesamiskan på nivå 1 under faktor 3 (Sapir, 2021, s. 82)

4.4 Faktor 4 – Språkanvändning i befintliga språkdomäner

Enligt Sametingets rapport används pitesamiskan i bara några få fält – mest bland familjemedlemmar eller i kontext av renskötsel, jordbruk, jakt och fiske, men även i dessa fält används en hel del svenska. Pitesamiskan talas också ibland i religiösa sammanhang. Svenska anses vara dominerande i vardagslivet av pitesamiska talare, ofta eftersom talarna känner sig mer bekväma på svenska. Pitesamiskan används sällan i det offentliga området (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 3).

Enligt intervjuerna med talare av pitesamiskan i Valijärvi & Wilbur (2011) har pitesamiskan en ganska bra ställning i hemmet där det används mellan vuxna. Pitesamiskan används också mellan de andra samisktalande personer när de möts på staden. Artikeln visar att pitesamiskan används

också i religiösa sammanhang, speciellt i kyrkor i form av bibeltexter, psalmer och skrifter (Valijärvi & Wilbur, 2011, s. 302-303).

Angående de officiella domänerna har min informant nämnt att pitesamiska talare har en mycket liten chans att vara i kontakt med myndigheterna på pitesamiskan. Hen tror inte att det finns några anställda alls som kan pitesamiska i kommuner och bara några få finns i äldreomsorgen. Dock lägger hen till att en del officiella texter (som t.ex. förskolans läroplan och lagar om nationella minoriteter och minoritetsspråk) har blivit översatta till pitesamiskan.

Angående utbildning och skolsystem, finns det ytterst få elever som läser pitesamiska i skolan och bara några få personer anställda i skolor och förskolor som kan pitesamiska (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 2,4). Pitesamiskan används inte alls på högre utbildningsnivå eller på fjärrundervisning (Lägesrapport 2023, 2023, s. 47, 50).

Man kan se här att pitesamiskan används mest i privata domäner och i domäner kopplad till samisk kultur, men även i dessa domäner används det mycket svenska. I tillägg används språket i mycket liten utsträckning i officiella domäner. Därför är det lämpligt att placera pitesamiskan på nivå 1 under faktor 4 p.g.a. att språket bara används i några ytterst få officiella domäner och även i privata domäner talas det mycket svenska. Sapir har också placerat pitesamiskan på nivå 1 under faktor 4 (Sapir, 2021, s. 82).

4.5 Faktor 5 – Språkanvändning i nya domäner

Enligt Sametingets rapport finns det svårigheter med användningen av pitesamiska i nya domäner eftersom det saknas nödvändig terminologi för moderna företeelser. Orsaken är att pitesamiskan inte har använts mycket under de senaste decennierna (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 3).

Trots detta finns det några nya områden där pitesamiskan används. T.ex. finns det skyltar skrivna på pitesamiskan i Arjeplog där de flesta pitesamiska talare bor (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 3). Ett exempel kan ses i figur 2.

Figur 2 Skyltar i Arjeplog som använder svenska (stora bokstav), pitesamiska (på vänster) och nordsamiska (på höger). Joshua Wilbur från Wikimedia Commons. Hämtad 20.05.2024 från https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Trilingual_Arjeplog_signs.jpg

Angående nya domäner i skolan finns det ingen fjärrundervisning för pitesamiskan (Lägesrapport 2023, 2023, s. 47).

Den största nya domänen idag är dock sociala medier och pitesamiskan kan finnas där i små mängder. Man får se pitesamiskan t.ex. på *Facebook* och *Instagram*. På *Facebook* finns det åtminstone två grupper⁶ som sysslar med pitesamiskan, men även i dessa grupper pågår konversation oftast på svenska eller norska. Gruppen *BidumBágo* sysslar med utvecklingen av en ordboksapp (organiserad på den norska sidan ("Ordbøker", u.å.) för pitesamiskan (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 4) och det kommer att diskuteras mer under subkapitel 4.6. På *Instagram* kan man följa hastaggen #bidumsámegiella ("pitesamiska" på pitesamiskan) där man får se inlägg om pitesamiskan på pitesamiskan, men de flesta av inläggen är gjort av en enda person. Under #pitesamiska får man också se många inlägg på pitesamiskan. För båda hashtaggar står det i

⁶ *Facebook*-gruppen *Bidumsámegiella* – Pitesamisk(a) med 370 medlemmar och *BidumBágo* med 285 medlemmar (21.05.2024). Enligt Sametingets rapport finns det också en tredje grupp *Bidumsámegiella*, men den kunde jag inte hitta (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 4).

Instagram att det finns 500+ inlägg (men naturligtvis kan jag inte säga hur många av dem är på pitesamiskan). Det finns flera andra hashtaggar där man kan hitta inlägg på pitesamiska, men de har oftast färre än 100 inlägg enligt Instagram. Därför anser jag #bidumsámeigiella och #pitesamiska vara mest relevanta här.

Det har blivit några framsteg i teknologin som beskrivs djupare under subkapitel 4.6. Det finns en app ”*Bli kjent med samiskan*” och flera digitala ordböcker. I tillägg finns det ett pitesamisk tangentbord till Android och iOS (*Keyboards for mobile phones*, u.å.) och stavningskontroll på pitesamiska till LibreOffice 5+ (*Proofing tools for Office suites*, u.å.). En samling av olika sorts språkverktyg för pitesamiskan kan finnas på Giellateknos webbsidan som är en sida för samisk språkteknologi⁷ (*Pite Saami language tools*, u.å.)

Översättning till pitesamiskan har också ökat. Enligt min informant finns det ett tiotal barnböcker just nu och det kommer fler eftersom det finns tillräckligt med intresse för böcker för att fortsätta översätta dem. Ansökan av ett nytt projekt på den norska sidan för barn- och ungdomsböcker har skickats till Norges Sametinget. Målet med projektet är att publicera 6 nya pitesamiska barn- och ungdomsböcker inom två år (Kristensen, 2024). På SVT finns det ett barnprogram ”Rävens vardag” (ibland kallas för ”Räven”) som tidigare var på sydsamiska och umesamiska och finns även på pitesamiska nu (”Populär räv tillbaka i barnprogram – gör premiär på pitesamiska”, 2022). I tillägg blev fyra nya avsnitt av Plupp⁸ (det fanns ett avsnitt till från 2021) läst in på pitesamiska under 2023 (*Småskog - pitesamiska*, u.å.). Båda program är för barn. Min informant erkänner att det finns ytterst få kulturmedia för vuxna på pitesamiska och hen kunde bara nämna en film som har berättarröst på pitesamiska. Filmen heter ”Piteälven” och kom ut 2023 på SVT (”Resan längs älven – Piteälven”, 2023).

Man kan säga att pitesamiskan finns i nya domäner, men i ytterst liten utsträckning jämfört med det dominerande språket – svenskan. I tillägg saknar pitesamiskan terminologi för moderna företeelser som gör det mycket svårt att använda pitesamiska i nya domäner. När vi räknar bara domäner, skulle pitesamiskan placeras på nivå 2, men eftersom det används i så liten utsträckning placerar jag det på nivå 1. Som sagt i subkapitel 3.5, måste man under den här faktorn ta hänsyn

⁷ <https://giellatekno.uit.no/cgi/index.sje.eng.html> här kan man finna olika sorts språkverktyg för pitesamiskan.

⁸ Plupp är huvudkaraktären av en svensk barnbokserie av Inga Borg. Plupp är en karaktär som bor i Sápmi (*Småskog - pitesamiska*, u.å.)

till i vilken utsträckning språket används i dessa nya domäner. Sapir har också placerat pitesamiskan på nivå 1 under faktor 5 (Sapir, 2021, s. 82).

4.6 Faktor 6 – Material för språkundervisning och läs- och skrivkunnighet.

Pitesamiskan fick sin formella ortografi år 2019 (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 2) som ledde till många nya möjligheter gällande språkundervisning och läs- och skrivkunnighet. Trots detta råder det fortfarande brist på läromedel, böcker och lärare.

Jämfört med de andra samiska språken i Sverige har pitesamiskan ytterst få läromedel enligt Skolverket och även dessa är inte alltid *på* pitesamiska (*Undervisa i nationella minoritetsspråk*, 2024). På plussidan är några av dessa material som finns på pitesamiskan bra anpassade även till den traditionella samiska livsstilen (*Jågloe*, 2024). Å andra sidan kan samiska föräldrar i allmänhet ha det svårt att få tag i skolor eller myndigheterna så att deras barn får läsa samiskan (Sapir, 2021, s. 8). Min informant håller med om att det inte finns många möjligheter för att lära sig pitesamiska – det handlar om för få läromedel och man kan inte säga om dessa läromedel är effektiva eftersom pitesamiskan lärs ut i så liten utsträckning.

Nyare tillägg gällande grammatik och ordböcker är en ordbok⁹ som är ett resultat av projektet *Insamling av pitesamiska ord* (pågick 2008-2012) och två grammatikböcker¹⁰ (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 6). Projektet *Insamling av pitesamiska ord* har också en tillgänglig databas på nätet där man kan översätta mellan tre språk: pitesamiska, svenska och engelska och den är en vidareutveckling av ordboken (*Bidumsáme báhkogirrje*, u.å.). Facebook gruppen *BidumBágo* som nämndes under förgående kapitlet har skapat en samling av digitala ordböcker med samma namn (*BidumBágo*) som översätter mellan sex språk: pitesamiska, bokmål och nynorsk, svenska, engelska och tyska. Det finns nästan 7300 pitesamiska uppslagsord i varje ordbok. Böckerna är baserade på den pitesamiska ordboken av Wilbur (2016) och kan laddas ned i e-pub format, som PDF, eller kan de användas i form av en Android app.¹¹ ("Ordbøker", u.å.). En annan app tillgänglig på *Google Play* och *App Store* heter *Bli kjent med samiskan* och det innehåller flera

⁹ "Pitesamisk ordbok samt stavningsregler" av J. Wilbur (2016)

¹⁰ "A grammar of Pite Saami" av J. Wilbur (2014) och "Pitesamisk grammatik – en jämförande studie med lulesamiska" av Ann-Charlotte Sjaggo (2015)

¹¹ <https://sallto.no/nytt/ordboker/> - där kan man ladda ner de olika versioner av ordböckerna.

samiska språk, samt pitesamiskan. Målet med appen är att visa hur man skriver och uttalar ord och enkla meningar. Man kan använda nord-, syd-, lule-, skolt-, enare-, ume- och pitesamiska, norska, svenska, finska och engelska (*Bli kjent med samisk*, 2021). I tillägg finns det enligt min informant ett tiotal barnböcker som kan vara ett stort stöd för språkinläring för barn och hen säger att det kommer fler läromedel på pitesamiska i framtiden.

I administrationsområdet kan det vara svårt att få tag i dokument på pitesamiskan. Enligt min informant är det möjligt och det finns t.ex. lagar om nationella minoritetsspråk och förskolans läroplan som är översatta till pitesamiskan¹², men översättning av dokument är fortfarande begränsad p.g.a. att det inte finns tillräckligt många översättare och översättningen beror på myndigheternas vilja att översätta. Man kan säga att pitesamiskan nästan inte används i administrationsområdet.

Sammanfattningsvis kan man säga att det finns en etablerad ortografi och några grammatik- och ordböcker. Språket kan användas i utbildning och i administrationen i teorin, men i praktiken händer det på ett mycket begränsat sätt, men det finns några material även på pitesamiska som är anpassade till den traditionella samiska livsstilen. På grund av dessa observationer, placerar jag pitesamiskan på nivå 3. Det kan vara svårt att placera språket på en nivå här eftersom det finns läromaterial för skolbarn (samt mer avancerad grammatik och ordbok) och pitesamiskan lärs ut i teorin, men i en mycket liten utsträckning. Ändå skulle jag inte placera pitesamiskan på nivå 2 eftersom ett av kriterierna där är att lärande av språket inte skulle vara en del av undervisningen i skolan och även om det finns i mycket liten utsträckning, kan man inte säga att det inte alls finns. Sapir har dock placerat pitesamiskan på nivå 1 under faktor 6 (Sapir, 2021, s. 82). Han har inte givit några förklaringar så man vet inte varför han har gjort det.

4.7 Faktor 7 – Språkets status och lagliga skydd i samhället

Som nämnt under subkapitel 2.3 tillhör pitesamiskan till de fem nationella minoritetsspråk som talas i Sverige och har därför lagligt skydd i samhället.

¹² Översatts år 2022 (*Ávvdåskávlá lierroplána, Lpfö18-pitesamiska*, 2022)

Det står i språklagen, som trädde i kraft 2009, att de som pratar ett annat språk som modersmål som svenska ska inte hindras att tala sina språk, att deras barn får rätt till modersmålsundervisning och att de inte blir tvungna att assimilera. Barn vems föräldrar tillhör till en nationell minoritet har rätt till undervisningen i dessa språk oavsett om de har språket som modersmål eller inte (*Språklagen*, u.å.).

Efter språklagen kom minoritetslagen år 2010. Den hör ihop med språklagen, men preciserar de rättigheterna som står i lagen. För territoriellt bundna språk som finska, meänikieli och samiska finns det respektive förvaltningsområden där medborgare har rätt till att använda sitt språk i kontakt med myndigheter och domstolar, både skriftligt och muntligt. I tillägg ger lagen rätt till att få äldreomsorg av personal som kan språket och barn har rätt till förskoleplats på sitt språk (*Minoritetslagen*, u.å.). Arjeplogs kommun tillhör till dessa förvaltningsområden (*Förvaltningsområden*, 2023). Minoritetslagen är kopplad till två internationella konventioner från 1999 – *Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter* som konstaterar att nationella minoriteter har vissa grundläggande rättigheter och *Den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk* med detaljerade skyldigheter för regeringen att främja de nationella minoritetsspråken (*Minoritetslagen*, u.å.).

I förvaltningslagen år 2017 står det att myndigheterna har en plikt att anlita en tolk eller översättare om det behövs med kontakt med de som inte kan svenska (*Språklagen*, u.å.).

Enligt min informant är det för det mesta Samiskt språkcentrum som sysslar med pitesamiska och de samiska språken i allmänhet. I tillägg nämner hen Arjeplogs kommun och Skolverket som hjälper med främjande av språket på en officiell nivå, men som redan sagt pekar hen på att det är svårt att ha material på pitesamiskan från myndigheterna.

Ofta uppfylls dessa rättigheter och krav som står i lagarna inte i praktiken. Gällande äldreomsorg genomförde Sveriges Radios minoritetsredaktionen en enkätstudie där tryggt 80% av de 22 samiska förvaltningskommuner som svarade på enkäten avslöjade att de inte erbjuder äldreomsorg på detta sätt som uppges i lagen. Problemet är att förvaltningsområdena inte får sanktioner om de inte uppfyller dessa krav som uppges i lagen (Fooladi m.fl., 2023). Min informant håller med om att pitesamiska talare har det mycket svårt att få tillgång till äldreomsorg på pitesamiskan eftersom det finns ytterst få anställda som egentligen kan tillräckligt pitesamiska för att erbjuda service.

Ett annat stort problem med lagar för de samiska språken är att de fem samiska språken ofta behandlas som en enhet under det övergripande begreppet *samiska* (Valijärvi & Wilbur, 2011, s. 306). Det betyder att lagar oftast inte tar hänsyn till vad varje språk behöver på en mer lokal nivå.

Trots att det finns lagar som skyddar pitesamiska och kartlägger vilka skyldigheter regeringen har till att främja minoritetsspråk, är det största problemet att om dessa skyldigheter inte uppfylls av kommuner, blir de inte straffade. I tillägg behandlas de fem samiska språk ofta som en enhet. Det gör det svårare att säkra att dessa krav som står i lagen egentligen uppfylls för varje språk. På grund av det är det svårt att placera pitesamiskan på en nivå här – å ena sidan har pitesamiskan högt skydd enligt lagen i teorin (så mycket t.o.m. att det kan placeras på nivå 5), men å andra sidan kan verkligheten vara mycket annorlunda. Sapir har placerat pitesamiskan mellan nivå 2 och 3 (Sapir, 2021, s. 82), men jag håller inte helt med honom eftersom nivå 2 kräver att staten uppmuntrar till assimilering till det dominerande språket och det finns inget skydd. Nivå 3 kräver att det inte finns lagar för minoritetsspråk, men de finns. Följande min analys placerar jag pitesamiskan på nivå 4 vilket betyder att språket är skyddat i privata domäner och har en viss prestige. Även om i teorin är språket skyddat i alla domäner (och bör placeras på nivå 5), är uppfyllelse av lagen i verkligheten så begränsad att pitesamiskan oftast används bara i privata domäner och man måste ta hänsyn till att lagligt skydd är mycket begränsat i praktiken.

4.8 Faktor 8 – Språkgemenskapets attityder till sitt eget språk

Som kartlades ovan, har pitesamiskan en plats inom nya domäner som sociala medier, tv och det publiceras böcker. Trots att allt detta är mycket begränsat, finns det positiva attityder till språket eftersom det finns försök att synliggöra pitesamiskan. Det är svårt att bestämma över denna faktor eftersom jag själv inte ha genomfört intervjuer med medlemmar av språkgemenskapen. Jag kan bara basera min analys på välgrundade antaganden från materialet och svar från min informant.

Enligt min informant finns de ganska stort intresse för att behålla/lära sig språket, men möjligheter till detta är begränsade på grund av brist på tillgängliga material eller hjälp. Hen säger också att det finns flera barn i modersmålsundervisning (hen har inte preciserat antalet), vilket kan betyda att intresset inom språkgemenskapen att överföra sitt språk har blivit större.

Trots alla begränsningar, finns det försök att synliggöra och överföra språket. Det finns inlägg på sociala medier på och om pitesamiskan vilket betyder att det finns aktiva människor som bryr sig om att synliggöra språket¹³. I lägesrapporten från 2023 står det att det började 7 lärlingar och 2 mentorer i pitesamiskan vilket visar att det absolut finns intresse för att lära sig och lära ut språket (Lägesrapport 2023, 2023, s. 35). Dessutom, enligt Sametinget finns det intresse att återta språket hos dem som har förlorat det (d.v.s. inte har haft chans att lära sig språket) både i Sverige och Norge. Det står också i rapporten att det finns en grupp *Bidumsámeigiella rijka gaskan* (Pitesamiska över landsgränserna) som jobbar med parter i Norge och i Sverige för att främja pitesamiskan på olika sätt (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 5). Även faktumet att det publiceras lägesrapporter av Sametinget varje år och att Sametinget gjorde ett språkseminarium gällande pitesamiska i samarbete med medlemmar av den pitesamiska språkgemenkapen (nio medlemmar deltog (Sapir, 2021, s. 80)) betyder att det finns bredare intresse att främja språket.

Här måste man ta hänsyn till att de som är intresserad i att främja eller synliggöra pitesamiskan inte alltid är del av språkgemenskapen (d.v.s. pitesami föräldrar som inte har lärt sig språket eller andra som är intresserad i språket, men inte ännu kan det) men det finns en chans att de blir en del av språkgemenskapen och det hjälper till att föra fram språket. T. ex. säger min informant att initiering för översättning av böcker kommer oftast från andra än språkbrukarna själva.

Å den andra sidan finns dem som inte har så positiva attityder. I Sapirs artikel avslöjar en pite- och umesamiska språkaktivist att många pitesamer känner uppgivenhet eftersom det uppfattas som för sent, men det måste inte betyda att de inte *vill* främja språket (Sapir, 2021, 82). Min informant säger att även om många är intresserade i att behålla eller lära sig språket, vet de inte hur de borde göra det eftersom det är stor brist på kurser och miljöer där språket kan användas.

Sapir i sin artikel har placerat pitesamiskan på nivå 3 som betyder att många stöder språkbevarande, men andra är likgiltiga eller även stöder språkförlust (Sapir, 2021, 82) och jag tror att det passar enligt min analys också. Enligt min analys skulle pitesamiskan placeras på nivå 2–3

¹³ Man måste ta hänsyn till att på Instagram under #pitesamiska är de mesta inlägg på pitesamiskan gjort av bara en person, men hans inlägg får ganska god trafik i form av likes (oftast från 50 – 100) och kommentarer. Naturligtvis betyder det inte att alla språkgemenskapens medlemmar är på *Instagram*, men det fortfarande visar att det finns positiv attityd mot språket.

eftersom jag inte vet exakta antalet språkgemenskapsmedlemmar som stöder språkunderhåll. För att få en bättre bild borde man intervjua så många språkgemenskapsmedlemmar som möjligt.

4.9 Faktor 9 – Mängd och kvalitet på dokumentationen

Enligt Sametingets rapport är de äldsta materialen från slutet av 1800-talet (några texter, ordlistor och beskrivningar av pitesamiskan) (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 5–6), men texter på pitesamiskan kan finnas även från tidigare. 1619 kom ut en mässbok som innehöll både pitesamiska och sydsamiska (Gaski, 2018, s. 41). Problemet med så gamla material är dock att pitesamiskan är skriven på fonetisk skrift och oftast på andra språk än svenska¹⁴ vilket gör tillgång till dessa material svårt för en talare av pitesamiska idag (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 5–6). Från den första delen av 1900-talet har man också transkriberat flera pitesamiska låtar (*vuole*¹⁵) som kan hittas i olika verk och är också översatta för det mesta till tyska och svenska (Wilbur, 2014, s. 9–10). Lars Rensund har publicerat några texter på pitesamiska i form av texter i tidningar eller i böcker (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 6).

På ISOF (Institutet för språk och folkminnen) finns det inspelningar från Arjeplog som innehåller också pitesamiskan och Joshua Wilbur har arkiverat ett hundratal inspelningar på pitesamiskan som en del av *Pite Saami Documentation Project* (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 6). Arkiven innehåller audio- och videoinspelningar av traditionella samiska ämnen som renar, vinter, hantverk, jordbruk och fiske, samt anteckningar och översättningar på svenska och engelska, och en del av arkivet är tillgänglig för alla (Wilbur, 2009). *Pite Saami Documentation Project* (2008–2013) blev basis för *A Grammar of Pite Saami* av Wilbur (Wilbur, 2014, s. 7). Problemet med grammatikboken är att den är på engelska (och på fackspråk) vilket betyder att den inte är lättläst för allmänheten.

Mellan 2008 och 2012 pågick det projektet *Insamling av pitesamiska ord* som blev basis för en pitesamisk ordbok av Wilbur (2016) och ordmaterialet är också tillgängligt på nätet. De flesta ord har också ljud (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 6–7). Den digitala ordboken BidumBágo

¹⁴ Det finns sex böcker som innehåller information om pitesamisk grammatik: av Halász på ungerska (1896), av Lagercrantz (1926) och Ruong (1943) på tyska, av Lehtiranta på finska (1992). Nuförtiden också av Wilbur på engelska (2014) och av Sjaggo på svenska (2015) (Wilbur, 2018, s. 50).

¹⁵ *Vuole* är en låt inom de traditionella samiska låtar som heter *jojk* (Wilbur, 2014, s. 9).

(nämndes under subkapitel 4.6) blev först och främst byggt på ordboken men också på tidigare verk av Ruong, Lagercrantz, Ignác, Qvistad och med hjälp av Steggo ("Ordbøker", u.å.). En grammatikbok av Ann-Charlotte Sjaggo kom ut 2015/2016 och jämför pitesamiska med lulesamiska (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 6).

Sammanfattningsvis kan man se att det finns mycket material för språkdokumentation, speciellt från de senaste tio åren. Jag placerar pitesamiskan på nivå 3 eftersom det finns grundliga grammatikböcker, antecknade inspelningar av språket, och både fysiska och digitala ordböcker, men nästan inga vardagliga medier. Att vara på nivå 4 kräver uppdaterad vardagsmedia som pitesamiskan inte har och nivå 2 innehåller inte fullständiga grammatiker. Sapir har också placerat pitesamiskan på nivå 3 (Sapir, 2021, s. 82).

5. JÄMFÖRELSE MED SITUATIONEN FÖR 15 SEDAN

I det här kapitlet jämförs pitesamiskans ställning i Sverige idag med situationen för 15 år sedan. Jämförelsen är baserad mestadels på lägesrapporter som släpps ut årligen av Sametinget och Samiskt språkcentrum. Lägesrapport är en rapport som kartlägger de samiska språkens situation i Sverige varje år med hjälp av UNESCO:s faktorer eller med hjälp av Sametingets handlingsprogram för de samiska språken. Den tidigaste lägesrapporten är från 2010.

Från 2010 – 2015 finns det mycket lite information om pitesamiska i lägesrapporter och språket nämns nästan inte alls. Rapporter från 2016 – 2018 innehåller mer information, men för det mesta talas det om *samiskan* och därför är det svårt att säga vilken information gäller pitesamiskan. År 2019 kom det flera förändringar för pitesamiskan och år 2020 byttes det från UNESCO:s faktorer till Sametingets handlingsprogram som basis för kartläggning. Efter det finns det mycket mer information om varje samiska språk i Sverige.

Från dessa lägesrapporter kan man hitta flera återkommande teman som jag har kategoriserat i följande tre grupper: utbildning, officiella projekt och stöd, litteratur och media. Jämförelsen fokuserar på dessa. Inte alla händelser gällande pitesamiskan under dessa 15 år diskuteras utan bara några som nämns mest genom rapporterna eller de som har haft mest påverkan på pitesamiskan enligt min mening.

I slutet av rapporten av språkseminariet i Luleå 2019 kartläggas det t.o.m. det som saknas när det gäller stöd till pitesamiskan i olika områden och vad som borde jobbas med i framtiden. Det finns tio prioriterade områden och de flesta kommer att nämnas här också¹⁶ (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 7–9).

¹⁶ De tio områdena är: studiecirklar i pitesamiska; mentorprogram; lärarutbildning; App, inspelningar, uttal, ord; ungdomsverksamhet; barn- ungdomslitteratur; litteratur för vuxna; översätta Pitesamisk ordbok till svenska (Kartläggning pitesamiska, 2019, s. 9)

5.1 Utbildning och språkinläring

Genom alla år har pitesamiskan inte funnits på högre utbildningsnivå medan alla andra samiska språk som talas i Sverige finns eller har funnits där (Lägesrapport 2023, 2023, s. 51). Det finns inga sameskolor i pitesamiskt område och pitesamiska elever har inte tillgång till fjärrundervisning trots att de borde ha det och orsaken till det är lärarbristen (Lägesrapport 2023, 2023, s. 44; 47). De första kurserna på pitesamiskan ägde rum 2009 och 2010, pågick i två veckor och var riktade mot etniska talare. Fokuset var på läsande och skrivande (Valijärvi & Wilbur, 2011, s. 304).

2013/2014 var det första skolåret där pitesamiska elever var berättigade till modersmålsundervisning, men inga elever deltog¹⁷ (Lägesrapport 2014, 2015, s. 16). År 2015, 2016 och 2017 finns det ingen information om antalet pitesamiska elever som var berättigade till modersmålsundervisning (eller hur många deltog). Under skolåret 2017/2018 ser man för första gången att det finns pitesamiska elever som deltog i modersmålsundervisningen (14 elever var berättigade och 7 deltog) (Lägesrapport 2018, 2019, s. 30). Under år 2019 och 2020 finns det igen ingen statistik om hur många pitesamiska elever var berättigade och deltog i modersmålsundervisning, utan det talas om samiskan i allmänhet och det är därför omöjligt att säga hur många av dessa samiska elever var pitesamiska. År 2021 och 2022 var det inga pitesamiska elever som lärde sig språket och orsaken till det ansågs vara brist på sameskolor i området (Lägesrapport 2021, 2022, s. 30; Lägesrapport 2022, 2022, s. 28). I rapporten för år 2023 finns det ingen statistik över pitesamiska elever i skolan.

Trots brist på eleverna, blev pitesamiskan först inkluderad i Skolverkets kurs-/läroplanen år 2022 (Lägesrapport 2022, 2022, s. 31) (behov för detta nämndes redan år 2019 av Sametinget (Lägesrapport 2019, 2020, s. 42)). Samma år togs pitesamiskan för första gång med till ett mentorprogram där det började 2 mentorer och 7 lärlingar i pitesamiskan. Det var ganska sent med hänsyn till att Samiskt språkcentrum började med mentorprogrammet redan 2011. Jämfört med de

¹⁷ 5 pitesamiska elever var berättigade. Det var 648 samiska elever totalt som var berättigade och 272 deltog (Lägesrapport 2014, 2015, s. 16).

andra fyra samiska språk hade pitesamiskan det minsta antalet lärlingar och mentorer, men programmet för pitesamiskan pågick till sommar 2023 (Lägesrapport 2022, 2022, s. 17–18).

År 2019 genomfördes de första studiecirkel i pitesamiskan med sju deltagare som träffade sammanlagt 10 gånger (Lägesrapport 2019, 2020, s. 57) och dessa studiecirkel fortsatte också år 2022 (Lägesrapport 2019, 2020, s. 40).

Enligt min informant finns det ett stigande antal intresserade som vill lära sig språket, men p.g.a. brist på material och kurser är det svårt att möta efterfrågan. Han påstår även att det är fler som har förlorat samiskan som modersmål än de som har lärt sig det.

Utbildning och språkinläring i pitesamiskan har blivit gradvis mer aktuell genom åren. Tills 2015 fanns det nästan ingen information om pitesamiskan, men nuförtiden har språkgemenskapen fått flera möjligheter från modersmålsundervisning för barn till studiecirkel och mentorprogram för vuxna. Trots allt som görs, är resultat oftast inte det som hoppas – det har varit ytterst få elever i modersmålsundervisning och ytterst få lärlingar och mentorer jämfört med de andra fyra samiska språken. Dessutom, har flera problem bevarat i flera år (brist på lärare, inga sameskolor i området, ingen pitesamiska på universitetsnivå, ingen fjärrundervisning) och man har inte hittat bra lösningar. Jämfört med den första lägesrapporten från år 2010 har man dock tagit konkreta steg och skapat några projekt för att erbjuda flera möjligheter till språkinläring (mentorprogrammet, studiecirkel, översättning av Skolverkets läroplan till pitesamiskan, och att pitesamiska barn har blivit berättigade till modersmålsundervisning). Det är naturligt att några stora problem som t.ex. frågan om universitetsundervisning och lärarbristen inte kommer att lösas under bara några få år.

5.2 Officiella projekt och stöd

Insamling av pitesamiska ord som har redan nämnts i tidigare kapitel och som pågick 2008–2012 blev basis för flera andra projekt (se på subkapitel 4.6). En större aktivism för pitesamiskan började 2016 där pitesamiska talare och aktivister började arbeta med skapelse av en standard pitesamisk ortografi och grammatik (Lägesrapport 2016, 2017, s. 29). 2017 blev det begärt att pitesamisk ortografi erkännas (Lägesrapport 2017, 2018, s. 39). Arbetet med ortografen pågick under 2018 och använde ordboken och grammatikboken som basis (Lägesrapport 2018, 2019, s. 52).

Ortografen blev slutligen godkänd år 2019 både i Sverige och Norge (Lägesrapport 2019, 2020, s. 7) och idag är pitesamiskan inkluderad i normeringsarbetet (Lägesrapport 2023, 2023, s. 7). Medan jobbet med ortografen pågick, framställde Sametinget ett problem med Sveriges lagstiftning där de samiska språken nämndes som ett språk. Målet blev att sträva efter att de olika samiska språk skulle benämnas som olika språk (Lägesrapport 2018, 2019, s. 17, 41).

År 2019 genomförde Sametinget ett språkseminarium för alla de fem samiska språken i Sverige. Målet var att kartlägga varje språks ställning enligt UNESCO:s kriterier och utvärdera brister. Medlemmar från alla samiska språkgemenskaper i Sverige deltog, och för den pitesamiska språkgemenskaper var det den första gången de kunde delta som egen grupp (Lägesrapport 2019, 2020, s. 53). Samma år började också projektet för samisk språkvecka där alla samiska språk har varit med genom flera år (Lägesrapport 2020, 2021, s. 24–25; Lägesrapport 2023, 2023, s. 32–33, 61), men pitesamiskan är oftast med i en mycket liten utsträckning.

Genom åren har det sysslats med pitesamiska ortnamn. Arbetet började på allvar 2020 då Sametinget påstod att det var viktigt att ha pitesamiska ortnamn i det pitesamiska området (*Förslag till handlingsprogram för bevarande av de samiska språken*, 2020, s. 33) och arbetet pågår idag. Ortnamn måste revideras enligt ortografen eftersom det stora problemet som jobbas med är att ortnamn stavas på olika sätt på skyltar och kartor eller stavas helt fel i media (Lägesrapport 2023, 2023, s. 31–32)

För många år har det varit problem gällande tolkning och översättning till pitesamiskan. Akut behov för simultantolkning nämndes 2019 (Lägesrapport 2019, 2020, s. 32) och 2022 anordnades det ett översättarseminarium för pitesamiskan som bestod av ett tiotal pitesamiska talare med en viss skriftlig kompetens (Lägesrapport 2022, 2022, s. 19).

2021 blev samarbetet gällande samiskan mellan Norge, Sverige och Finland starkare och Norge ville öka användning av pitesamiska med hjälp av Sametinget i Sverige (Lägesrapport 2021, 2022, s. 5). Angående främjande av pitesamiskan är samarbete mellan Norge och Sverige viktig eftersom de två staterna är komplementära – medan Sverige har mest talare och språkarbetare, har Norge större finansiering för olika språkinsatser (Lägesrapport 2023, 2023, s. 62).

Här räknas det även projekten som ledde till ord- och grammatikböcker. De nämndes under subkapitel 4.6 och 4.9. Till och med kan språklagen (2009) och minoritetslag (2010) nämnas. Olika sorts stöd från lagar nämndes under subkapitel 4.7.

Man kan observera att under den här kategorin har det också varit flera framsteg. Det största kan anses vara godkännandet av ortografin 2019 som blev basis för kommande arbete (t.ex. ortnamn och skyltar, böcker, översättning, läromedel o.s.v.). Dessutom var det viktigt att pitesamiskans ställning som ett språk förstärktes. Samarbetet mellan Norge och Sverige gällande pitesamiska har givit och ger flera möjligheter till olika projekt. Det är klart att det finns framsteg genom åren och flera projekt pågår fortfarande (t.ex. arbetet med skyltar och samisk språkvecka). Gällande brister, påstår min informant att det största problemet har varit att det inte finns någon konkret strategi eller plan för hur man borde stärka pitesamiskan.

5.3 Litteratur och media

Under år 2014 var litteratur på samiska i allmänhet nästan obefintlig i Sverige utan blev producerat i Norge istället (Lägesrapport 2014, 2015, s. 22, 25). Böcker på pitesamiskan började publiceras först i Sverige år 2019 och sedan dess har det kommit ut åtminstone en bok om året¹⁸ (Libris genom Lägesrapport 2023, 2023, s. 59).

Från 2022 får man se ett bra exempel på samarbetet mellan Norge och Sverige då Trøndelag fylkesbibliotek i samarbete med Arjeplogs kommun bidrog till översättningar till alla fem samiska språk i Sverige. Projektet började redan 2013, men då gällde det bara sydsamiskan (Lägesrapport 2022, 2022, s. 36). Projektet fortsätter och det publiceras mer litteratur på pitesamiskan (Lägesrapport 2023, 2023, s. 62). Det finns också ett projekt *Mánájjirje 2024 – oversetting av barnebøker til pitesamisk* under 2024 och 2025 som syftar på att ge ut 6 barn- och ungdomsböcker på pitesamiskan. Just nu är projektet skickat till Norges Sametinget för bedömning (Kristensen, 2024).

¹⁸ Antalet böcker från 2019 – 2023: 2, 2, 4, 2, 1. Antalet kan innehålla flera olika slags litteratur (Libris genom Lägesrapport 2023, 2023, s. 59).

2022 kom ut sex avsnitt av ”Rävrens vardag” på pitesamiskan (Lägesrapport 2022, 2022, s. 38) och fyra nya avsnitt av Plupp blev läst in på pitesamiska år 2023 som nämndes under subkapitel 4.5. Båda är för barn. För vuxna finns det en dokumentär ”Piteälven” med berättarröst på pitesamiska som kom ut 2023 och har pitesamisk narration som också nämndes under subkapitel 4.5.

Angående några teknologiska framsteg finns det som sagt under subkapitel 4.6 en app ”*Bli kjent med samiskan*” och flera digitala ordböcker tillgängliga. I tillägg finns det ett pitesamiskt tangentbord till Android och iOS, stavningskontroll på pitesamiska till *LibreOffice 5+* och en samling av olika sorts språkverktyg för pitesamiskan som kan finnas på Giellateknos webbsidan.

Det finns ytterst lite kulturmedia på pitesamiskan (speciellt vardagsmedia), men det arbetas mycket med det. Det kommer ut böcker (även om bara en om året) och det finns andra medier också som program på tv eller radio. Dessutom finns det några språkverktyg för pitesamiskan. Man kan konkludera att det finns framsteg även om de är små.

6. KONKLUSION

Syftet med min uppsats var att analysera pitesamiskans ställning i Sverige och den bygger delvis på tidigare forskning och delvis på nytt insamlat material. Pitesamiskan har tidigare inte lika grundligt analyserats enligt alla faktorer. Min faktoranalys visar att pitesamiskan befinner sig på kritiskt hotade nivåer när det gäller faktorer 1, 3, 4 och 5. För faktorer 6, 7, 8 och 9 befinner pitesamiskan sig på en mer säker nivå, men språkets ställning är inte säker enligt någon av dessa faktorer. Den är säkrast under faktor 7 där språket har i teorin mycket lagligt skydd, men det är inte tillräckligt mycket för att placera språket på nivå 5 eftersom lagarna uppfylls i en för liten utsträckning i verkligheten. Tabell 11 nedan visar på vilka nivåer pitesamiskan står enligt min analys för varje faktor, samt beskrivningar till nivåer.

Förutom pitesamiskans ställning enligt faktoranalysen har jag också jämfört situationen idag med situationen för 15 år sedan och jämförelsen visar att det finns framsteg inom flera områden, men att det fortfarande finns vissa brister.

Angående utbildning och språkinläring på pitesamiska har lägesrapporter visat flera framsteg: införing av modersmålsundervisning för pitesamiska elever skolår 2013/2014; genomföring av studiecirkel år 2019; inkludering av pitesamiska i Skolverkets läroplan år 2022 och mentorprogram för pitesamiska samma år. Fortfarande finns det också brister: ingen fjärrundervisning eller högre utbildning på pitesamiskan, inga sameskolor i det pitesamiska området; brist på lärare och få elever.

Gällande officiella projekt och stöd finns det också många positiva förändringar: språklagen (2009) och minoritetslagen (2010); en godkänd ortografi (2019); ett språkseminarium för kartläggning av pitesamiska (2019); upprättandet av den samiska språkveckan (2019); arbetet med pitesamiska ortnamn; sökande efter tolk och översättare; olika projekt som har lett till publicering av ord- och grammatikböcker och starkt samarbete mellan Norge och Sverige för att främja pitesamiskan.

För det sista finns det också många framsteg gällande litteratur och media på pitesamiskan: böcker har publicerats sedan 2019 och tack vare samarbetet mellan Norge och Sverige publiceras det fler; för barn kom 2022 sex avsnitt av "Rävens vardag" på pitesamiska och fem avsnitt av Plupp har blivit läst in på pitesamiska i allmänhet; för vuxna finns det en dokumentär med berättarröst på pitesamiska och det finns flera språkverktyg. Det finns dock inga vanliga vardagsmedia.

Enligt analysen och jämförelsen kan man konkludera att pitesamiskans ställning har förbättrats genom åren och kommer att förbättras ännu mer i framtiden för att det finns nya och pågående projekt. Min informant är också positiv till pitesamiskans framtid.

FAKTOR	NIVÅ	BESKRIVNING
1 – Språköverföring mellan generationerna	1	Språket används av mycket få talare, mest från föräldrarnas mor- och farföräldrars generation
2 – Absolut antal talare	-	40–50 talare
3 – Antalet talare inom hela populationen	1	Mycket få talar språket.
4 – Språk användning i befintliga språkdomäner	1	Språket används inom mycket begränsade sociala domäner och för flera funktioner.
5 – Språk användning i nya domäner	1	Språket används bara i några få nya domäner
6 – Material för språkundervisning och läs- och skrivkunnighet.	3	Det finns skriftligt material och barn kan komma i kontakt med sådant i skolan. Läs- och skrivkunnighet uppmuntras inte genom tryckta medier.
7 – Språkets status och lagliga skydd i samhället	4	Minoritetsspråk skyddas främst som språk för de privata domänerna. Användningen av språken är prestigefylld.
8 – Språkgemenskapets attityder till sitt eget språk	2–3	2 – Vissa medlemmar stöder språkunderråd; andra är likgiltiga eller kan till och med stödja språkförlust. 3 – Många medlemmar stöder språkunderråd; andra är likgiltiga eller kan till och med stödja språkförlust
9 – Mängd och kvalitet på dokumentationen	3	Det kan finnas en tillräcklig grammatik eller en tillräcklig mängd grammatikböcker, ordböcker och texter, men inga vardagliga medier; ljud- och videospelningar kan finnas i olika kvalitet eller grad av anteckning.

Tabell 11 Pitesamiskans ställning i Sverige enligt min analys

Denna uppsats har således bidragit till forskningen om pitesamiskan genom att ge en djupare analys med konkreta systematiserade resultat. En begränsning av uppsatsen är att det intervjuades bara en informant. I framtida studier vore det bra att genomföra intervjuer med en större grupp pitesami talare och att jämföra situationer i Sverige och Norge.

7. RESÜMEE

Tartu Ülikool, Maailma keelte ja kultuuride instituut, Skandinavistika osakond, rootsi keel ja kirjandus.

Võitlus püsijäämise nimel: vähem kui 50, kas meist piisab? Pite saami keele olukorra kaardistamine Rootsis vastavalt UNESCO ohustatud keelte hindamise teguritele.

Bakalaureusetöö, 58 lk

Autor: Heilika Ventsel

Juhendajad: Eva Liina Asu-Garcia ja Joshua Wilbur.

Tartu, 2024

Bakalaureusetöö uurib pite saami keele olukorda Rootsis UNESCO keele elujõulisuse ja ohustatuse hindamise skaala järgi, kuna pite saami keel on kriitiliselt ohustatud ning selle olukorrast puudub täielik analüüs. Tööd juhivad järgmised uurimisküsimused:

- Milline on UNESCO keele elujõulisuse ja ohustatuse hindamise skaala järgi (*UNESCO Language Vitality and Endangerment scale*) pite saami keele olukord Rootsis?
- Millised muutused on pite saami keeles saami parlamendi olukorraaruannete (*Lägesrapporter*) põhjal viimase 15 aasta jooksul toimunud?

Pite saami keele kriitiline ohustatus on keelevahetuse (*language shift*) tulemus, kus pite saami keel on vähemuskeel ning rootsi keel domineeriv keel. Selle tulemusena on pite saami keel sunniviisiliselt või loomulikult teel üle läinud rootsi keelele. Kõik pite saami kõnelejad ei räägi pite saami keelt emakeelena ega räägi soravalt, samal ajal kui kõik pite saami keelt emakeelena kõnelejad räägivad soravat rootsi keelt.

Pite saami keele olukorra analüüsimiseks kasutatakse UNESCO keele elujõulisuse ja ohustatuse hindamise skaalat, mis koosneb üheksast tegurist/faktorist:

- Faktor 1 – põlvkondadevaheline keele edasiandmine;
- Faktor 2 – Kogu kõnelejate arv;
- Faktor 3 – Kõnelejate osakaal populatsioonis;

- Faktor 4 – Keele kasutamine olemasolevates domeenides;
- Faktor 5 – Keele kasutamine uutes domeenides;
- Faktor 6 – Keelematerjalide kättesaadavus hariduse ning kirja- ja lugemisoscuse arendamiseks;
- Faktor 7 – Riigi ja institutsioonide keelehoiakud ja poliitika, sealhulgas keele ametlik staatus ja kasutamine;
- Faktor 8 – Keelekogukonna enda hoiakud keele suhtes;
- Faktor 9 – Keele dokumentatsiooni maht ja kvaliteet.

Iga faktor (v.a faktor 2) on jaotatud kuueks osaks ehk skaalaks, mis ulatub nullist viieni ning mille järgi keelt hinnatakse. Mida suurem number skaalal, seda parem on keele olukord.

Keeleolukorra võrdluseks kasutatakse töös Rootsi saamiparlamendi olukorraaruandeid, mida on avaldatud igal aastal alates 2010. aastast ning mis sisaldavad erinevas ulatuses kõikide Rootsis kasutusel olevate saami keelte analüüsi. Lisaks viidi töö raames läbi kirjalik intervjuu keeleaktivistiga, kelle vastuseid on kasutatud nii faktoranalüüsis kui ka võrdluses.

Töö tulemused näitavad, et pite saami keel on kriitiliselt ohustatud faktorite 1, 3, 4 ja 5 järgi, keskmiselt ohustatud faktorite 6, 8 ja 9 järgi ning kõige paremas seisus on pite saami keel faktor 7 järgi. Võrdlustulemused näitavad, et edusamme pite saami keele edendamisel on olnud hariduses, kirjanduses ning ametlikus valdkonnas erinevate projektide näol. Küll aga on probleeme ja puudujääke, mis on püsinud läbi aastate ja püsivad ka täna. Edaspidistes uurimustes oleks paslik intervjuuerida mitmeid pite saami keele kõnelejaid ning lisaks võrrelda pite saami keele olukorda Rootsis ja Norras.

8. LITTERATURLISTA

- Austin, P. K., & Sallabank, J. (Red.). (2011). *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. Cambridge University Press.
- Bággojohtin – tvångsförflyttningarna*. (u.å.). Institutet för språk och folkminnen. Hämtad 16 maj 2024, från <https://www.isof.se/lar-dig-mer/kunskapsbanker/i-rorelse/samiska-forflyttningar/baggojohtin---tvangsforyflyttningarna>
- Bidumsáme báhkogirrje*. (u.å.). [Databas]. Hämtad 21 april 2024, från <https://sjelex.keeleressursid.ee/blocks/supplements/about.html>
- Bli kjent med samisk*. (2021). Bli kjent med samisk. Hämtad 20 maj 2024, från <https://www.blikjentmedsamisk.no/>
- D. Det samiska språket*. (u.å.). Nätverket samiskt hälsa. Hämtad 16 maj 2024, från <https://reva.samarbeta.se/mod/book/view.php?id=41&forceview=1>
- De samiska språken*. (2024, maj 7). Institutet för språk och folkminnen. Hämtad 20 maj 2024 <https://www.isof.se/nationella-minoritetsprak/lar-dig-mer-om-nationella-minoritetsprak/sveriges-nationella-minoritetsprak/lar-dig-mer-om-samiska/de-samiska-spraken>
- Dwyer, A. M. (2012). *Tools and techniques for endangered-language assessment and revitalization*. <https://kuscholarworks.ku.edu/handle/1808/7109>
- Ebehard, D. M., Simons, G. F., & Fenning, C. D. (2024). *Ethnologue*. Ethnologue: Languages of the World. <https://www.ethnologue.com/>
- Ett språk med djupa rötter*. (u.å.). samer.se. Hämtad 11 april 2024, från <https://www.samer.se/sprakhistoria>
- Fooladi, J., Unga, M., & Eric, R. (Directors). (2023, november 29). Få kommuner erbjuder äldreomsorg på samiska. I *Sveriges Radio*. <https://sverigesradio.se/artikel/fa-kommuner-erbjuder-aldreomsorg-pa-samiska>
- Förslag till handlingsprogram för bevarande av de samiska språken*. (2020). Sametinget.
- Förvaltningsområden*. (2023). Institutet för språk och folkminnen. Hämtad 10 maj 2024, från <https://www.isof.se/nationella-minoritetsprak/din-ratt-till-nationella-minoritetsprak/forvaltningsomraden>
- Grenoble, L. A. (2011). Language ecology and endangerment. I P. K. Austin & J. Sallabank, *The Cambridge Handbook of Endangered Languages* (s. 27–44). Cambridge University Press.
- Gribevald, C., & Bert, M. (2011). Speakers and communities. I P. K. Austin & J. Sallabank, *The Cambridge Handbook of Endangered Languages* (s. 45–65). Cambridge University Press.

Henrysson, S. (1986). *Den svenska sameskolans historia* (Arbetsrapporter från Pedagogiska institutionen, Umeå universitet). Pedagogiska institutionen, Umeå universitet, Umeå.
<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-13499>

Henrysson, S. (1993). *Darwin, ras och nomadskola: Motiv till kåtaskolreformen 1913* (Scriptum: Rapportserie utgiven av Forskningsarkivet vid Umeå universitet). Forskningsarkivet, Umeå universitet.
<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-33683>

Informationspanel—Folkmängd och befolkningsförändringar 2023. (u.å.). Hämtad 09 maj 2024, från <https://experience.arcgis.com/experience/1f80acd70e96479888798fe9c3383ae3>

Jågloe. (2024). Sametinget. Hämtad 10 maj 2024, från <https://www.sametinget.se/jagloe>

Kartläggning pitesamiska. (2019). Sametinget. <https://www.sametinget.se/150920>

Kejonen, O. (2015, november 4). Nu kan du ladda hem en pitesamisk ordbok [Sveriges Radio]. *Sameradio*. Hämtad 18 april 2024, från <https://sverigesradio.se/artikel/6293721>

Keyboards for mobile phones. (u.å.). The Divvun Project. Hämtad 18 maj 2024, från <https://divvun.no/en/keyboards/mobileindex.html>

Knutsen, V. M. (2024, maj 9). *Bengt (75) og Lennart (69) snakker et språk som kun de forstår*. NRK. Hämtad 14 maj 2024, från https://www.nrk.no/nordland/bengt-_75_-og-lennart-_69_-snakker-et-sprak-som-kun-de-forstar-1.16845003

Kortekangas, O. (2023). Controlling the “Wilderness” Through a Rationalised Reindeer Husbandry: The Establishment of the Sámi Nomad School in Sweden, 1906–1917. *Nordic Journal of Educational History*, 10(1), Article 1. <https://doi.org/10.36368/njedh.v10i1.274>

Kristensen, S. M. (2024). Nytt om pitesamisk barnebokprosjekt. *Sállto.no*. Hämtad 6 maj 2024, från <https://sallto.no/nytt/2024/04/05/nytt-om-pitesamisk-barnebokprosjekt/>

Lasko, L.-N. (2017, december 22). *En samisk Julsaga från Sitasjaur i Stockholm av Lars-Nila Lasko*. Lars-Nila Laskos historieblogger. Hämtad 11 april 2024, från <https://samiskhistorieblogger.wordpress.com/category/06-samiska-spraken/>

Lägesrapporter. (2024). Sametinget. Hämtad 22 maj 2024, från https://www.sametinget.se/lagesrapporter_sprak

Minoritetslagen. (u.å.). Institutet för språk och folkminnen. Hämtad 28 april 2024, från <https://www.isof.se/lar-dig-mer/kunskapsbanker/lar-dig-mer-om-sprakpolitik-och-spraklagar/minoritetslagen>

Minoritetslagen. (2024). Minoritet.se. Hämtad 28 april 2024, från <https://www.minoritet.se/minoritetslagen>

Moseley, C., & Nicolas, A. (2010). *Atlas of the world's languages in danger* (3:e uppl., Vol. 23). the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026>

Ordbøker. (u.å.). *Sállto.no*. Hämtad 27 april 2024, från <https://sallto.no/nytt/ordboker/>

Pite Saami. (2021). UNESCO WAL. Hämtad 17 maj 2024, från <https://en.wal.unesco.org/languages/pite-saami>

Pite Saami language tools. (u.å.). Giellatekno. Hämtad 18 maj 2024, från <https://giellatekno.uit.no/cgi/index.sje.eng.html>

Pitesamiska. (2024). Sametinget. Hämtad 09 maj 2024, från <https://www.sametinget.se/47481>

Populär räv tillbaka i barnprogram – gör premiär på pitesamiska. (2022, januari 17). I *Sameradion*. Sveriges Radio. Hämtad 21 april 2024, från <https://sverigesradio.se/artikel/popular-rav-tillbaka-i-barnprogram-gor-premiar-pa-pitesamiska>

Proofing tools for Office suites. (u.å.). The Divvun Project. Hämtad 18 maj 2024, från <https://divvun.org/proofing/proofing.html>

Resan längs älven – Piteälven (2). (2023). I *Resan längs älven*. SVT Play. Hämtad 06 maj 2024, från <https://www.svtplay.se/video/8o1ZmmM/resan-langs-alven/pitealven>

Samerna i Sverige. (2024). Sametinget. Hämtad 20 april 2024, från <https://www.sametinget.se/samer>

Samiska i skolan. (u.å.). samer.se. Hämtad 10 april 2024, från <https://www.samer.se/2565>

Samiska är flera språk. (u.å.). samer.se. Hämtad 11 april 2024, från <https://www.samer.se/samiska>

Sapir, Y. (2021). *Sveriges samiska språk Revitalisering, utmaningar och möjliga lösningar*. 143(346), 63–120. <https://kgaa.bokorder.se/sv-SE/article/4497/svenska-landsmal-och-svenskt-folkliv-2020>

Småsagor—Pitesamiska. (u.å.). urplay.se. Hämtad 06 maj 2024, från <https://urplay.se/program/222831-smasagor-pitesamiska-hemma-hos-plupp>

Språklagen. (u.å.). Institutet för språk och folkminnen. Hämtad 28 april 2024, från <https://www.isof.se/lar-dig-mer/kunskapsbanker/lar-dig-mer-om-sprakpolitik-och-spraklagar/spraklagen>

Språkseminarium för att kartlägga de samiska språkens behov. (2019). Sametinget. Hämtad 18 maj 2024, från <https://newsroom.notified.com/sametinget/posts/pressreleases/sprakseminarium-for-att-kartlagga-de-samiska>

The Sami—An indigenous people. (u.å.). samiskt informationscentrum.

Theil, R., & Duolljá, S.-E. K. (2023). Pitesamisk. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/pitesamisk>

Undervisa i nationella minoritetsspråk. (2024, april 18). Skolverket. Hämtad 21 april 2024, från <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/undervisa-i-nationella-minoritetssprak>

UNESCO. (2003). *Language Vitality and Endangerment*. <https://ich.unesco.org/doc/src/00120-EN.pdf>

Utbildning för samiska barn. (u.å.). samer.se. Hämtad 16 maj 2024, från <https://www.samer.se/2562>

Valijärvi, R.-L., & Wilbur, J. (2011). The past, present and future of the Pite Saami language: Sociological factors and revitalization efforts. *Nordic Journal of Linguistics*, 34(3), 295–329. <https://doi.org/10.1017/S0332586512000042>

Weinstock, J. (2013). Assimilation of the Sámi: Its Unforeseen Effects on the Majority Populations of Scandinavia. *Scandinavian Studies*, 85(4), 411–430. <https://doi.org/10.5406/scanstud.85.4.0411>

Wilbur, J. (2009). *Pite Saami: Documenting the language and culture* [Archive]. Endangered Languages Archive. <http://hdl.handle.net/2196/00-0000-0000-0003-1170-E>

Wilbur, J. (2014). A grammar of Pite Saami. I *Language Science Press*. Language Science Press. https://doi.org/10.17169/FUDOCs_document_000000020749

Wilbur, J. (2018). Pite Sámi Literary Texts. I J. Domokos, *A writing hand reaches further "Čálli giehta ollá guhkás"*. Culture for All Service.

Åvvdåskåvlå lierroplána, Lpfö18-pitesamiska. (2022). Skolverket. Hämtad 09 maj 2024, från <https://www.skolverket.se/publikationsserier/styrdokument/2022/avvdaskavla-lierroplana-lpfo18-pitesamiska>

BILAGA

Här finns intervjufrågor till min informant samt hans svar. Frågorna är numrerade (skrivna i vanlig stil) och är uppdelade i ämnen (skrivna i fetstil). Informantens svar är skrivna i kursiv. Intervjun genomfördes 08.04.2024.

1. Enligt din mening hur mycket av pitesamiska måste man kunna för att räknas som talare?

Jag tänker att man som talare borde kunna föra en enkel vardaglig konversation, det vill säga kunna förstå ett enkelt innehåll och kunna tala uttrycka enkla meningar. Språket har inte utvecklats i samma takt som majoritetsspråket och som de större samiska språken så man kan inte förvänta sig av talare i pitesamiska ska kunna föra konversationer i alla ämnen och på alla nivåer.

2. Hur viktigt är det att vara modersmåltalare för att räknas som talare av pitesamiska? Har modersmåltalare en annorlunda status jämfört med dem som har lärt sig språket senare i livet eller spelar det ingen roll?

För mig är det inte viktigt alls, men modersmåltalare har en annan status då de har större kompetens i språket. De kan vägleda andra och utgöra källa för normering av språket.

Intresse för pitesamiska

3. Har du sett en allmän ökning av personer som är intresserade av pitesamiska under de senaste åren eller inte (både bland modersmåltalare och icke-modersmåltalare)?

Både och. Det är fler och fler som uttrycker att de vill lära sig språket, men de kommer inte så långt då det inte finns så många kurser att läsa i språket.

4. Har antal människor som lär sig pitesamiska förändrats – ökat, minskat eller stannat samma jämfört med situationen för 10 år sedan?

Jag skulle säga att det har minskat. Det är svårt för många att lära sig språket då det finns så lite material att tillgå. Det är fler som har gått bort med samiska som modersmål än de som har lärt sig språket.

5. Hur är situationen med språkets överföring? Har föräldrarna blivit mer intresserad av att använda pitesamiska med sina barn (Kanske genom att lära sig språket så att de kan tala det med sina barn/sin familj)?

Jag vet inte. Det är flera föräldrar som har sina barn i modersmålsundervisning, men jag misstänker att det är svårt för många föräldrar att vara ett stöd för barnens språkutveckling då de själva sällan kan språket.

Undervisning på pitesamiska

6. Enligt min förståelse finns det inte så mycket undervisningsmaterial tillgänglig på pitesamiska. Känner du till några material som används för att lära ut pitesamiska? Tycker du att de är effektiva/ger tillräckligt bra resultat för språkinläring på olika nivåer?

Jag känner till en del material då jag själv har varit inblandad i att ta fram dem. Det är dock för få läromedel och språket undervisas i för liten utsträckning för att avgöra om de är effektiva.

7. Är modersmålsundervisning på pitesamiska tillgänglig för barn i skolan? På vilka årskurser och vilken nivå? Om nej, varför inte och tror du att det kommer att förändras?

Ja, det finns, men det är i dagsläget bara en lärare som undervisar och det är bara elever i Arjeplog och Arvidsjaur som har tillgång till den undervisningen. Jag vet inte vilka årskurser som erbjuds modersmålsundervisning i samiska, men de flesta elever är yngre, dvs inte på gymnasienivå. Barn i resten av landet har inte tillgång till modersmålsundervisning i pitesamiska. Det beror på att det finns för få lärare. Jag tror det kommer att förändras, men det är en långsam process som bland annat måste omfatta utbildning på universitetsnivå i pitesamiska. Men den utbildningen kommer inte att finnas på flera år.

8. Kan vi förvänta oss mer läromedel på pitesamiska i närmaste framtid?

Ja, absolut. Det löser inte lärarbristen, men kan underlätta för fler att undervisa som kanske inte har språket fullt ut. Ett bra läromedel kan göra att fler vågar undervisa på alla möjliga nivåer och det underlättar självstudier i språket.

Pitesamiska i det officiella fältet

9. Har pitesamiska talare tillgång till kontakt med myndigheter, tillgång till äldreomsorg och utbildning på sitt modersmål? Det står i lagen att de bör ha det, men hur är situationen i verkligheten?

I mycket liten utsträckning. Jag tror inte att kommuner har personal anställd som kan pitesamiska, det finns ytterst få anställda i äldreomsorgen som kan erbjuda service på pitesamiska. Det anordnas ibland studiecirkelar i pitesamiska.

10. Finns det organisationer som jobbar med det? Kan vi förvänta oss förbättring i dessa fält gällande tillgång till pitesamiska?

Samiskt språkcentrum lyfter situationen för de samiska språken i en årlig lägesrapport som skickas till regeringen. Där gör språkcentrum bedömningar om vilka åtgärder som behöver göras för att stärka de samiska språken. Språkcentrum genomför också egna aktiviteter och insatser för att stärka de samiska språken, bland annat språkligt material till föräldrar och förskolor samt mentorprogram för att öka mängden talare av pitesamiska. Arjeplogs kommun gör också insatser för att stärka pitesamiskan, bland annat genom att bekosta översättningar av barnböcker till pitesamiska. Skolverkets arbete omfattar också det pitesamiska språket på samma sätt som de fyra andra samiska språken i Sverige. Men när det gäller civilsamhället finns det ingen organisation på svensk sida som arbetar för språket. I Norge arbetar bland annat Duoddara ráfe för språket och Trøndelags fylkesbibliotek har ett projekt som möjliggör utgivning av barnböcker på pitesamiska. Jag tror överlag att en förbättring sker och att fler kommer att engagera sig för språket.

11. Finns det möjlighet att offentliga dokument kommer att utökas till pitesamiska i framtiden? Hur är processen om någon vill ha ett dokument på pitesamiska, har de tillgång till det?

Det är möjligt. Det finns en del texter översatta till pitesamiska, bland annat Lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk och Förskolans läroplan. Begränsningen är tillgången till översättare och myndigheternas vilja att översätta.

Ny kulturmedia på pitesamiska

12. Gällande kulturmedia, finns det något för vuxna på pitesamiska (böcker, tv- eller radioprogram, nyheter, musik osv)? Finns det intresse för media på pitesamiska bland vuxna? Kan vi förvänta oss mer kulturmedia på pitesamiska?

Det finns ytterst lite på pitesamiska för vuxna. Det enda jag kan komma på är en film om Piteälven som togs fram 2023 och som har en berättarröst på pitesamiska.

13. De senaste åren har flera barnböcker blivit översatta till pitesamiska och t.ex även ett barnprogram ”Räven” har kommit ut på pitesamiska. Hur många barnböcker finns på pitesamiska just nu? Tror du att det kommer flera program, barnböcker eller något liknande i den närmaste framtiden?

Det finns ett tiotal barnböcker översatta till pitesamiska. Det kommer att översättas fler och det kommer utan tvekan fler böcker och program på pitesamiska.

14. Hur har mottagning av nya medier på pitesamiska varit? Finns det tillräckligt intresse för olika projekt och program på pitesamiska för att fortsätta med dem? Finns det statligt stöd för att fortsätta?

Det finns ett intresse för böckerna som översätts, men man måste marknadsföra dem så att folk vet om att de finns. Det finns ett tillräckligt stort intresse för att fortsätta översätta. Det är ofta andra än språkbrukarna som initierar översättningar, bland annat UR och Trøndelag fylkesbibliotek. Det finns medel att söka, bland annat från ISOF, men det finns inga öronmärkta medel just för pitesamiska. Det finns också medel hos kommuner i förvaltningsområdet för samiska som kan användas.

Språksamhällets aktivitet gällande sitt språk

15. Hur skulle du bedöma de pitesamiska talarnas/ användarnas aktivitet gällande sitt språk? Är de intresserade av att behålla sitt språk? Om ja, på vilka sätt försöker de att göra det? Om nej, varför inte, tror du?

Många är intresserade av att behålla eller lära sig sitt språk, men många vet inte hur de ska göra. Det finns i stort sett inga kurser i språket förutom studiecirklar som genomförs ibland och det finns nästan inga miljöer där man kan använda eller höra sitt språk.

Pitesamiskans ställning idag och i framtiden

16. Vilka har varit de största förbättringarna för pitesamiskan under det senaste decenniet?

Att ortografin har godkänts har gjort att myndigheter har en skyldighet att översätta även till pitesamiska. Det var också avgörande att Arjeplogs sameförening genomförde projektet insamling av pitesamiska ord, som sedan utmynnade i utgivningen av den första pitesamiska ordboken i fysisk form och i digital form på nätet.

17. Vilka har varit de största motgångarna under det senaste decenniet?

Att det inte finns någon strategi för hur pitesamiskan ska stärkas.

18. Hur tror du framtiden ser ut för pitesamiskan? Finns det några större projekt för pitesamiskan i framtiden som du vet om och kan prata om (böcker, media, utbildning, några projekt, lagar osv)?

Det finns inget konkret som jag kan berätta annat än att olika typer av insatser kommer att fortsätta genomföras, bland annat översättning av barnböcker m m. Det samnordiska samiska språkvårdsorganet Giellagáldu undersöker möjligheterna att arbeta med normering av pitesamiska och det skulle göra det lättare att översätta till och skriva på pitesamiska. Jag tror att utbildningsmöjligheterna kommer att bli bättre så att fler kan lära sig sitt språk, men det går långsamt.

19. Med de material och metoder vi har idag, tror du att vitalisering av språket är möjligt? Enligt dig, vad är det bästa sättet att förnya pitesamiska på?

Ja, det är möjligt, men det krävs att alla parter gör sitt. Det måste finnas möjlighet för barn att lära sig språket i förskolan, i modersmålsundervisningen och på universitetet. Det kräver att myndigheterna gör sitt, men även att civilsamhället vill ta tillbaka språket.

KINNITUS TÖÖ ISESEISVALT KIRJUTAMISE KOHTA

Mina, Heilika Ventsel, kinnitan, et olen lõputöö kirjutanud iseseisvalt. Kõikidele töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikatest pärinevatele andmetele on viidatud.

Heilika Ventsel

20.05.2024

LIHTLITSENTS LÕPUTÖÖ REPRODUTSEERIMISEKS JA ÜLDSUSELE KÄTTESAADAVAKS TEGEMISEKS

Mina, Heilika Ventsel,

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
Kampen för bevarande: färre än 50, räcker vi? Kartläggning av pitesamiskans ställning i Sverige enligt UNESCO:s faktorer för utvärdering av hotade språk, mille juhendajad on Eva Liina Asu-Garcia ja Joshua Wilbur, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Heilika Ventsel

20.05.2024